Hymnologiske Meddelelser

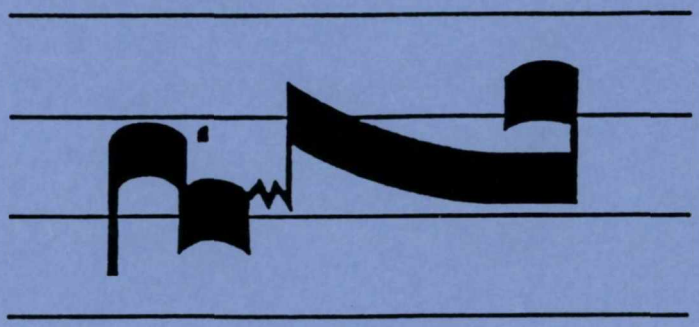

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

21. årg. december 1992 nr. 4

Hymnologiske Meddelelser

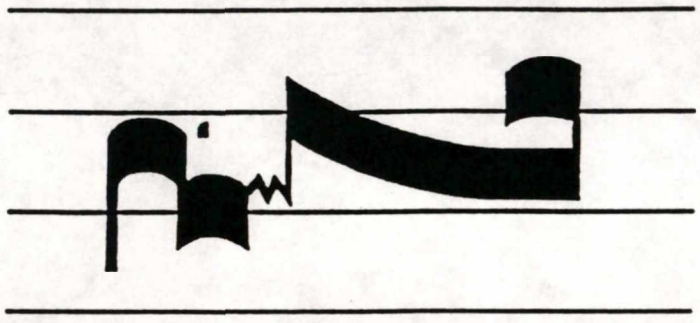

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

21. årg. december 1992 nr. 4

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
og
Nordisk Institut for Hymnologi
21. årgang 1992 nr. 4

Fra Svein Ellingsen/Hedwig T. Durnbaugh
"Praises Resound!" s. 191-194

Artikler:
Jens Lyster:
Om Niels Jesperssøns forsinkede Graduale s. 195-207

Jens Lyster:
Thomissøn 1586 - en gudelig håndbog s. 208-213

Leif Ludwig Albertsen:
Advarsel mod for nye og for nationale salmer s. 214-217

Chr. Andersen:
Se nu stiger Solen - en salme folk har taget til hjerte s. 217-222

Småstykker:
Vær velkommen
v. Jørgen Kristensen s. 222-223

Anmeldelser:
Svein Ellingsen: Der finnes en dyrebare rose
(Peter Balslev-Clausen) s. 224

Svein Ellingsen: Der finnes en dyrebar rose
(Birgitte Ebert) s. 224-229

Gottes Lob wandert - Praises resound
Svein Ellingsen/Hedwig T. Durnbaugh: Praises resound
Jürgen Henkys: Frühlicht erzählt von dir
(Elisabeth Wentz-Janacek) s. 229-233

Sven Åke Selander: Psalmsång för religion och andra ämnen Åk 1-9
(Peter Balslev-Clausen) s. 233-234

Poul Dam: Grundtvig-tekster i sangbøgerne
(Peter Balslev-Clausen s. 234-235

Nordisk Institut for Hymnologi (NORDHYMN)
Rapport fra udvidet styringsgruppemøde 13.-14.juni 1992
på Magleås Kursuscenter s. 235-236

Forfatternes adresser s. 237

ISSN 0106 - 4940

Fra: PRAISES RESOUND!
A Collection of Hymns by Svein Ellingsen
Translations by Hedwig T. Durnbaugh ©
Norsk Musikforlag © 1991.

Noen må våke i verdens natt

Who keeps the watch in Creation's night

Trond Kverno 1975

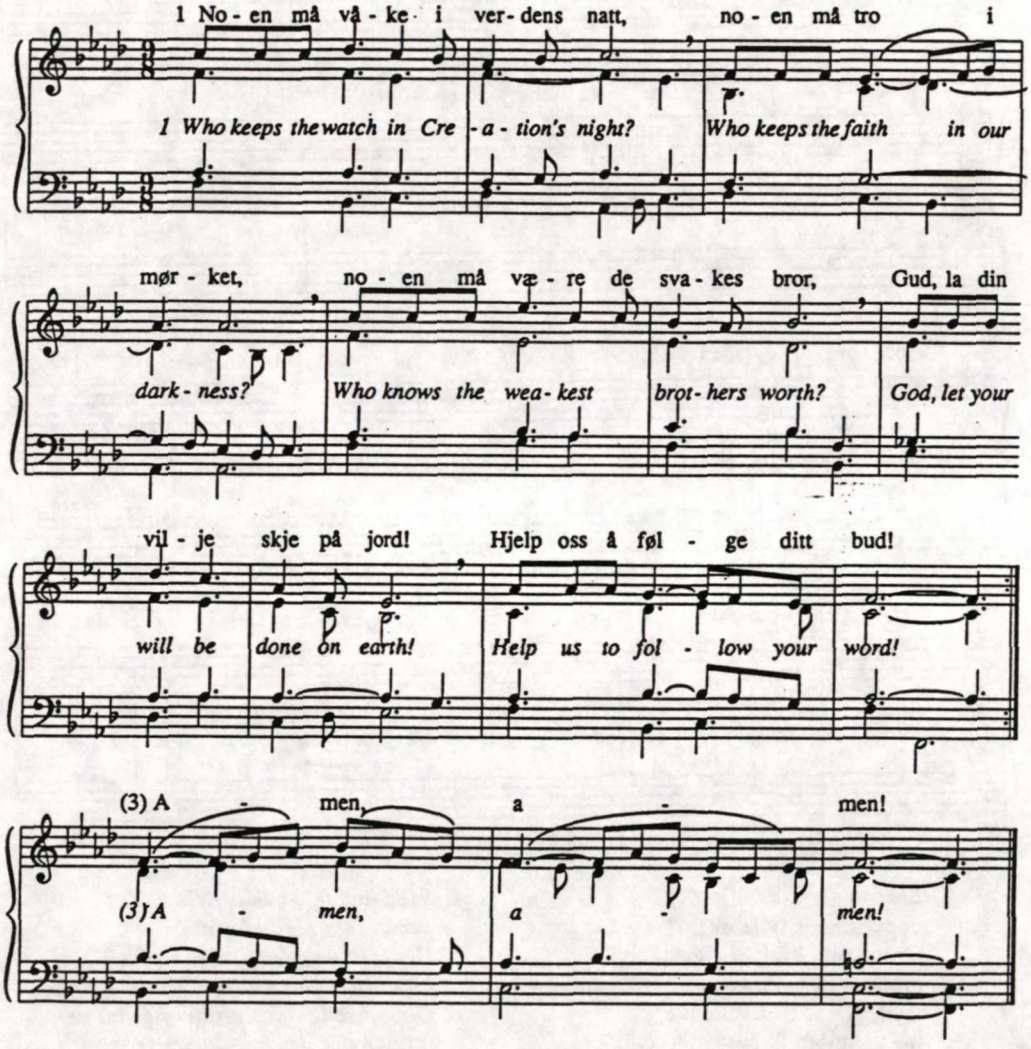

1 Noen må våke i verdens natt,
noen må tro i mørket,
noen må være de svakes bror,
Gud, la din vilje skje på jord!
Hjelp oss å følge ditt bud!

2 Noen må bære en annens nød,
noen må vise mildhet,
noen må kjempe for andres rett,
Gud, la ditt rikes tegn bli sett!
Hjelp oss å følge ditt bud!

3 Herre, du våker i verdens natt,
Herre, du bor i mørket,
Herre, du viser oss Kristi dag!
Selv under livets tyngste slag
er vi hos deg, du vår Gud!

(1975)

1 Who keeps the watch in Creation's night?
Who keeps the faith in our darkness?
Who knows the weakest brother's worth?
God, let your will be done on earth!
Help us to follow your word!

2 Who shares a sister's distress and need?
Who will show patience and kindness?
Who will stand up for another's right?
God, let your kingdom come with might!
Help us to follow your word!

3 Lord, you keep watch in Creation's night,
Lord, you are near in our darkness.
Lord, you will show us Christ's day and power!
Even in life's most fearful hour
are we with you, Lord, our God!

Såkorn som dør i jorden

Seed that in earth is dying

Harald Herresthal 1976

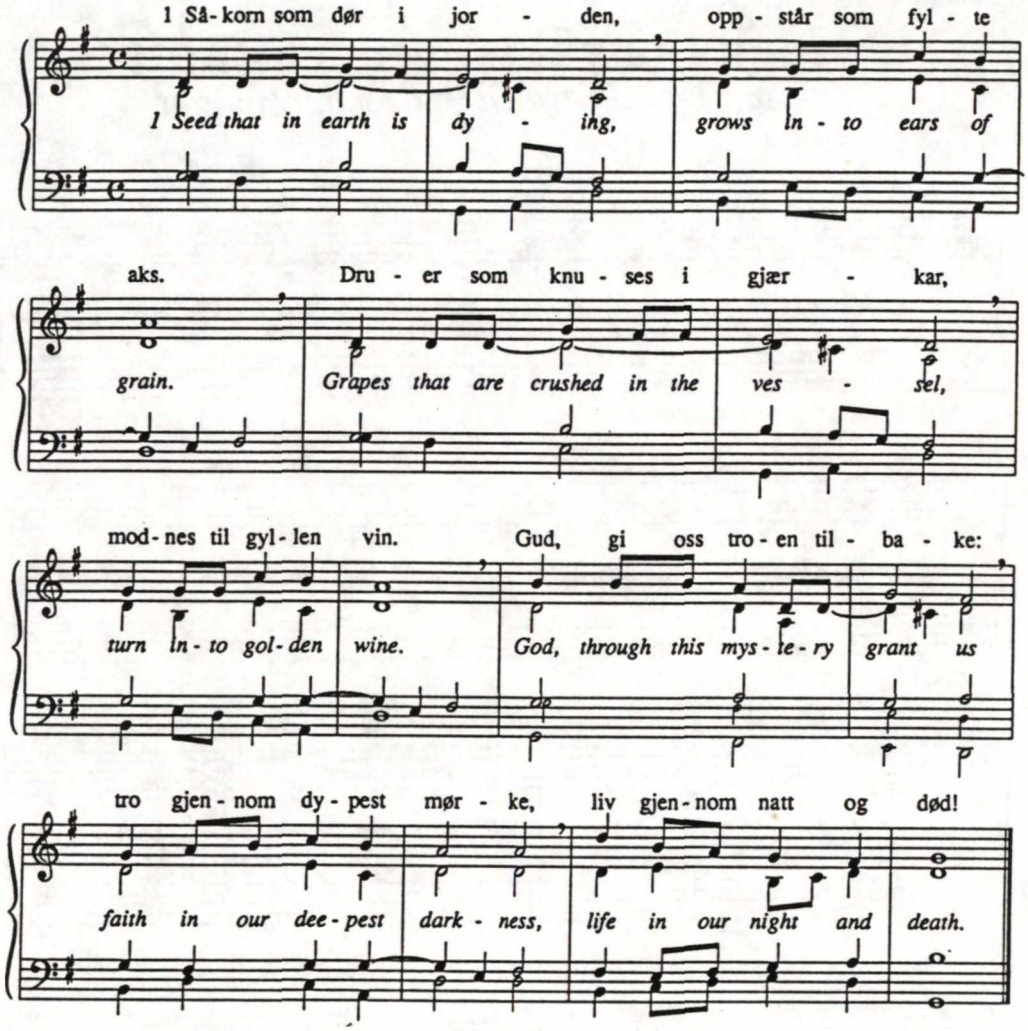

1 Såkorn som dør i jorden,
oppstår som fylte aks.
Druer som knuses i gjærkar,
modnes til gyllen vin.
Gud, gi oss troen tilbake,
tro gjennom dypest mørke,
liv gjennom natt og død!

2 Vi som ble døpt til Kristus,
døpt til hans død og grav,
eier oppstandelsens løfte:
lovsang og evig liv.
Himmelens lovsang begynner
her hvor du selv er nær oss,
midt i vår natt og død.

3 Såkorn som dør i jorden,
lever i nye korn.
Kristus! I måltidets samfunn
gir du oss livets brød.
Deg skal vi takke og tilbe!
Slektenes evige lovsang
stiger fra natt og død!

(1976)

1 Seed that in earth is dying,
grows into ears of grain.
Grapes that are crushed in the vessel,
turn into golden wine.
God, through this mystery grant us
faith in our deepest darkness,
life in our night and death.

2 We were baptized in Jesus,
into his death and grave,
to resurrection's promise:
praise and eternal life.
Heaven's own praises begin here
where you yourself are near us,
deep in our night and death.

3 Seed, that in earth is dying,
rises to bear much fruit.
Christ, as we meet at your table,
you give us bread of life!
Lord, we do thank and adore you!
Unceasing praise of the ages
rises from night and death.

Fylt av glede over livets under

Filled with joy and gladness at life's wonder

Egil Hovland 1976

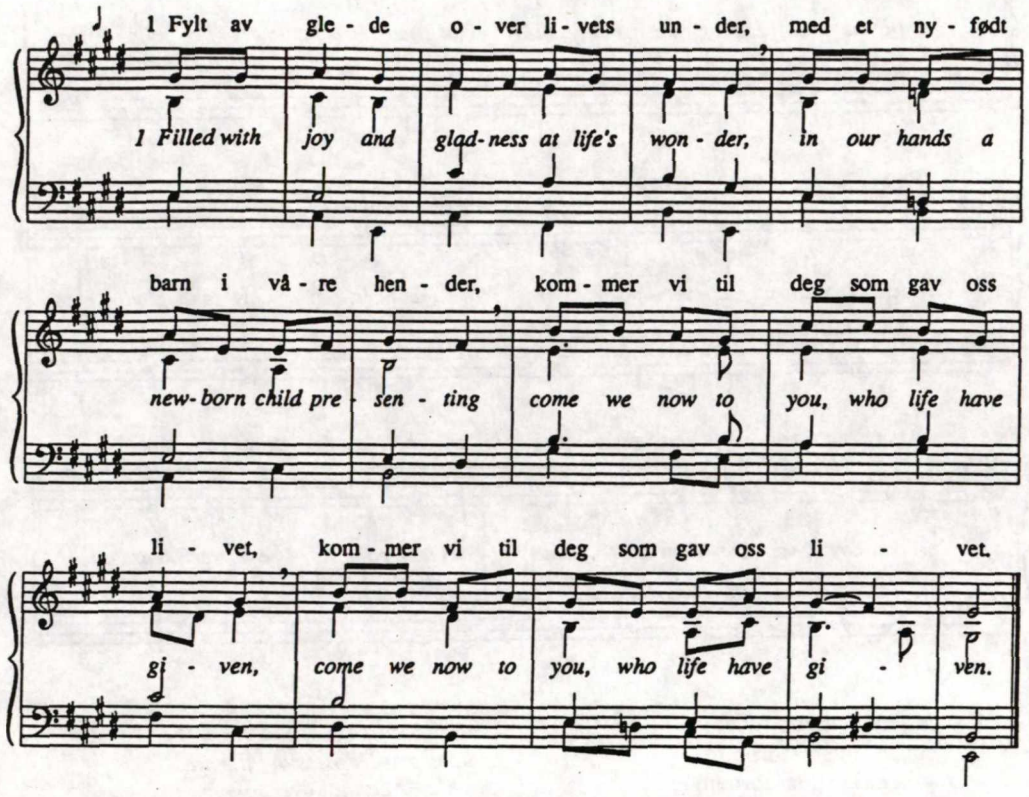

1 Fylt av glede over livets under,
med et nyfødt barn i våre hender,
kommer vi til deg som gav oss livet.

2 Fylt av beven foran ukjent fremtid
legger vi vårt barn i dine hender.
Det som skjer i dåpen, gir oss trygghet.

3 Fylt av undring er vi i din nærhet:
Du som bærer verdensrommets dybder,
venter på de små og tar imot oss.

*

4 Ved ditt verk, ved Kjærlighetens vilje,
er vi født på ny til liv i Kristus,
til et åpent liv i tro og tillit.

5 Og ved tidens grense lever fortsatt
dine løftes-ord ved døpefonten,
dåpens lys forblir når livet slukner.

6 Større rikdom enn hva ord kan romme,
har du gitt oss gjennom dåpens gave.
Herre, la vår tro bli fylt av glede!

(1971)

1 Filled with joy and gladness at life's wonder,
in our hands a newborn child presenting
come we now to you, who life have given.

2 Filled with trembling at the unknown future
we commend our child into your keeping,
reassured by your baptismal promise.

3 Filled with wonder are we in your presence:
you, who bear the compass of the heavens,
hold in your embrace the least among us.

*

4 Through your work, through love's divine intention
we are born anew in Christ our Saviour,
freed to live a life in faith's assurance.

5 Till the end of time, now and forever,
your own promise at the font continues.
We may die, your word will stand eternal.

6 Joy too great for words you have imparted
through the gift of your baptismal promise!
Let, O Lord, our faith be always joyful!

I de sene timers stillhet

In the stillness of the evening

Harald Herresthal 1977

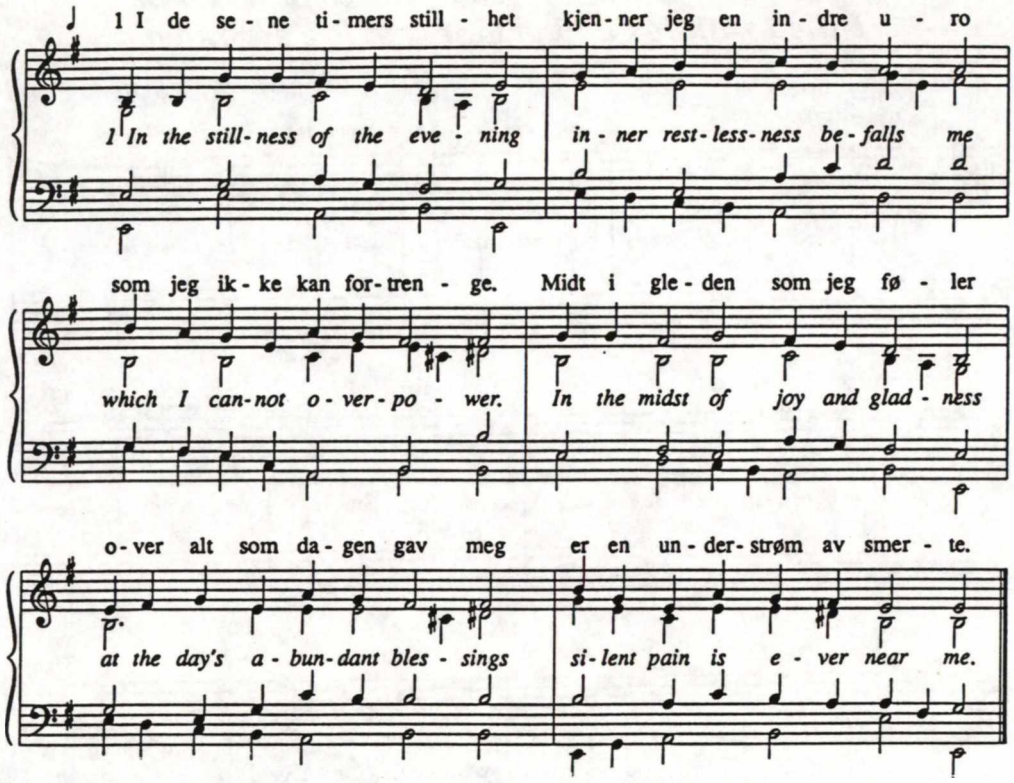

1 I de sene timers stillhet
kjenner jeg en indre uro
som jeg ikke kan fortrenge.
Midt i gleden som jeg føler
over alt som dagen gav meg,
er en understrøm av smerte.

2 Mine nederlag står for meg:
Slik mitt hjerte kjenner dagen,
er den knust i mange deler.
Men i dagens siste time
får jeg overgi min uro
til en Annen ved min side.

3 Gud er større enn vårt hjerte!
Han som ser min maktesløshet,
frigjør meg fra skyldens tyngde.
Mine tanker finner hvile:
Slik jeg er, i all min svakhet,
er jeg elsket, er jeg godtatt!

4 Kristi eget ord og løfte
rekkes til meg som en gave:
Dine synder er deg tilgitt.
Så skal alt som gikk i stykker
også denne dag bli løftet
inn i Kjærlighetens helhet.

5 Blir det gitt meg nye dager,
er hver time fylt av nåde,
fylt av nye muligheter!
Jeg får sovne inn i trygghet!
Med et gjenopprettet livsmot
skal jeg møte morgendagen!

(1971)

1 In the stillness of the evening
inner restlessness befalls me
which I cannot overpower.
In the midst of joy and gladness
at the day's abundant blessings
silent pain is ever near me.

2 My defeats loom large before me
and I know, the day now passing
has been crushed to many pieces.
But as day draws to its closing
I surrender all my unrest
to the One who is beside me.

3 God is greater than our conscience!
He who knows that I am helpless,
from the weight of guilt will free me.
All my troubled thoughts are quiet
for I am, in all my weakness,
still beloved and accepted.

4 Jesus Christ's own word and promise
comes to me, a gift of mercy:
"All your sins are now forgiven!"
Thus the pieces lying broken
shall this very day be lifted
into love's eternal wholeness.

5 If new days to me are given,
every hour with grace abounding
will give hope of new beginnings.
Peace of mind protects my slumber.
Courage is restored for living.
I can meet the new tomorrow!

JENS LYSTER

Om Niels Jesperssøns forsinkede Graduale og Hans Thomissøns salmebog. Nogle upåagtede Gradualer.

Den fortjenstfulde facsimileudgave fra 1986 [1] af Niels Jesperssøns Graduale 1573 har gjort det lettere at gøre studier i dette fornemme bogværk, der engang fandtes lænket til degnepulten i alle landets kirker, men som i lange tider har været umuligt for almindelige landsbypræster at komme i nærheden af.

Som det vil være kendt fra Erik Abrahamsens indledning til den første facsimileudgave fra 1935 [2], var Jesperssøns Graduale længe undervejs. Endnu længere, end Abrahamsen giver det udseende af. Han skriver nemlig, at biskop Niels Jesperssøn i 1565 af Frederik II fik overdraget det hverv at udgive et Graduale. Men det reskript af 4.august 1565, som Abrahamsen her støtter sig til og som for øvrigt er aftrykt forrest i Gradualet, har så langt fra karakter af igangsættende foranstaltning, at det snarere fra kongens side er tænkt som velsignelse over et tilendebragt arbejde. Den nævnte kongelige skrivelse er ikke en befaling til biskoppen om at udarbejde og sammenskrive et graduale, men er formuleret som et forord til en færdig bog. Kongen skriver, at "effterthi Wj forfare.. stor Wenighed met Ceremonier oc Sang vdi Kirckerne... haffue Wj.. ved.. Mester Niels Jesperssøn.. ladet Ordinere och tilsammen scriffue thenne Gradual och almindelige Sangbog.. effter thend Form och maade, som her effter følger. Och samme Bog, vnder vor Koninglige Priuilegie och Frihed vdi trøck ladet vdgaa. Effter som wj thend tilforn, ved vore Høylærde her vdi vort almindelig Vniuersitet, haffuer ladet reuidere och offuerse". Af disse ord fremgår utvetydigt, at der i sommeren 1565 har foreligget et færdigt og godkendt manuskript til et graduale. Men dette manuskript blev af en eller anden grund aldrig trykt!

Hvem der satte nørrejyden Niels Jesperssøn i gang med at samle et nyt graduale, fremgår ikke af det nævnte reskript. Vi må formode, at et arbejde af en sådan karakter næppe er blevet til på Jesperssøns eget initiativ. Fra 1558 og til han den 11.februar 1560 beskikkedes til biskop over Fyens Stift, var han sognepræst ved Frue Kirke i København og har i denne korte tid været tæt på, hvor beslutningerne blev truffet. Han stod i nært venskabsforhold til professor Niels Hemmingsen, der tilegnede ham sin kommentar til Thessalonikerbrevene i 1566.

Den 23.maj 1561 blev sønderjyden Hans Thomissøn kaldet fra Ribe til Jesperssøns gamle embede som sognepræst ved Frue Kirke. I Ribe havde Thomissøn i 3-4 år som latinskolerektor beflittet sig på at skaffe noder og salmetekster til sine elevers kirkesang og var derved blevet særdeles vel rustet til det hverv, der skulle blive hans livsværk: udgivelsen af rigets første officielle salmebog i 1569. Hvornår Thomissøn officielt har fået dette arbejde overdraget, véd vi ikke. Men formodentlig er det sket efter ansættelsen i København, hvor det er blevet klart for beslutningstagerne, at en hymnologisk kapacitet var kommet til byen. Om ikke før, så blev Thomissøn nu en højt anskreven teolog i discipelskaren omkring Niels Hemmingsen, der gerne havde set ham som sin efterfølger i professorembedet.

Hans Thomissøn har i sin salmebogs forord (dateret 10.august 1569) oplyst, at "denne Psalmebog formerit met mange Christelige Sang (hen ved 150) oc offuerseet aff de Høylærde,

som læse den hellige Scrifft, oc de andre Professoribus her i Vniuersitetit, haffuer ieg nu.. effter.. Konning Friderichs den andens.. beuilling oc befalning, ladit flitteligen Corrigerit vdgaa [dvs.udgive].." Der må altså have foreligget et nu ikke længere kendt kongeligt reskript fra begyndelsen af 1560erne, der befaler Thomissøn at udarbejde en ny salmebog, formodentlig efter nærmere angivne retningslinier.

Tilsvarende må Niels Jesperssøn have fået en kongelig befaling, enten samtidig med Thomissøn eller tidligere, medens han endnu virkede i København. Der hentydes til denne befaling i et kongebrev af 12.januar 1567 [3], hvor Frederik II skriver, at "Mester Niels Jespersenn, superintendent her vdj Fyens stifft, haffuer effter wor beffaling forfattett enn graduall och sangbog, och thend vdj trøck will lade wdgaa.."

Når begge disse kongelige befalinger og deres ordlyd i dag er ukendte, kunne forklaringen være, at der aldrig har foreligget nogen skriftlig bestilling på de to bøger, idet en mundtlig sådan har været tilstrækkelig på den tid. Den befaling, som Sjællands biskop i begyndelsen af 1570erne rettede til Rasmus Hansen Reravius om at udgive en alternativ salmebog til Thomissøn 1569, var mundtlig, og vi kender den kun, fordi Reravius hentyder til den i forordet til sin håndbog [4]. Den første skriftlige bestilling på en ny salmebog, som vi véd om, er Christian V's af 27. marts 1683 til en sen efterfølger af Niels Jesperssøn på bispestolen i Odense [5] - en bestilling, der seks år senere resulterede i Vinterparten 1689. Når Kingo behøvede seks år til Vinterparten, er det vel ikke urimeligt at gætte på, at Jesperssøn har fået opgaven med Gradualet overdraget, medens han endnu virkede ved Frue Kirke i København.

Spørgsmålet er nu, hvorfor Gradualet blev så forsinket i forhold til rigets salmebog? En stor del af svaret kunne ligge i den geografiske og psykologiske afstand mellem Odense og København. Det har ikke været nemt for en biskop i provinsen at holde sig ajour med udviklingen i hovedstaden. Her tænker jeg dels på udviklingen af gudstjenestefejringen i København med det salmerepertoire, der efterhånden bliver det gængse. Det er i alt fald rettesnoren for Thomissøn, at han kun optager den "version oc fordanskelse paa huer Psalme, huilcken her i Kiøbenhaffn brugelig er: paa det at andre, for enigheds skyld, ocsaa samme Noder oc fordanskelse bruge kunde" [6]. Det er ingenlunde givet, at Jesperssøn i sin korte københavnertid i slutningen af 1550erne har mødt det samme repertoire som Thomissøn forefandt - og med sin sagkundskab fremkaldte - i 1560ernes København. Dels kunne det tænkes, at Jesperssøn hurtigt har måttet finde sin ydmyge plads i Thomissøns kølvand, fordi Hans Thomissøn med sin bedre placering i hovedstaden, hvor tingene sker, har kunnet udvikle den bekendtskabskreds og de personlige forbindelser de rigtige steder, der gjorde ham til "autoriteten". Salmebogen er blevet det flagskib, som Gradualet måtte følge.

Der må nødvendigvis være koordinering af de to udgivelser. De noder og tekster, der er fællesgods i graduale og salmebog, må være overensstemmende ned til mindste detalje for ikke at skabe forvirring i den gudstjeneste, hvor begge bøger skal bruges.

Vi må regne med, at det manuskript, som Jesperssøn og Frederik II i sommeren 1565 betragtede som afsluttet og trykklart, efter at Universitetets professorer havde sagt god for det, er kommet Thomissøn særdeles meget på tværs. For Thomissøn at se forestod der endnu en tilbundsgående bearbejdelse af alle de foreliggende danske salmers tekster og melodier. Det kan vi se i dag ved at sammenligne salmerne i de tidlige danske salmebøger med den form, de fik i Thomissøns salmebog. De er alle mere eller mindre bearbejdet. Hvem har æren for det? Formodentlig Hans Thomissøn. Han har haft både metriske og musikalske grunde til at rette og forbedre. Som landets lærdeste hymnolog har han også kendt til arbejdet med

at finde frem til de bedst mulige tekstgrundlag. Hvorfor skulle han da med sin større viden resignere over for biskoppen i Odense, der i sin provinsielle afkrog ikke kunne præstere den samme research? Hvis Gradualet var blevet udgivet i 1565, ville Thomissøns revisionsarbejde være omsonst. Og Thomissøns egen salmedigtning og hans indsamling af nye danske salmer var langtfra tilendebragt i 1565.

Ingen kan altså på det tidspunkt have haft mere grund til at opsætte den fastlåsning af gudstjenestens salmesang, som Gradualets autorisation og udgivelse ville betyde, end Thomissøn. Og med sine gode forbindelser til Universitetet og til Sjællands biskop er det da lykkedes ham at forhale Gradualets udgivelse og derved redde sit eget projekt fra at blive et andenrangs arbejde.

At sådanne forhalingsmanøvrer har skabt surhed på bispegården i Odense, skal der ikke megen fantasi til at forestille sig.

Jesperssøn, der har haft et trykfærdigt manuskript og en såret selvrespekt at forsvare, har snarest muligt brokket sig til kongen, som den 12.januar 1567 i et brev til Sjællands biskop og professorerne i København foreholder disse, at "effterdj enn partt aff ether, tisligeste aff superintendenterne her vdj rigitt, haffue for^{ne} bog offuerlest och for nøttig och god anseett... och wij ther paa haffuer giffuitt hannom wor priuilegium thennd at mue lade trøcke, bede wij ether och begiere, attj wille giøre ethers fliid och saa bestillitt, att samme bog med thet første motte komme vnder hender och bliffue trøgtt och ferdiig giortt" [7]. Kongebrevet er skrevet fra Nyborg, hvad der næppe er tilfældigt. Kongen har straks ladet brevet udfærdige, efter at den stavnsbundne biskop over de fynboers land har afleveret sine bitre indsigelser ved et personligt foretræde for majestæten på Nyborg Slot.

Den 12.januar 1567 er der gået halvandet år, siden kongen gav sin autorisation af Gradualet. Kongen har netop fået sagen anskuet ud fra Jesperssøns synsvinkel og synes ikke at kende nogen rimelig grund til en forhalelse af udgivelsen og foreholder nu adressaterne, at i det mindste en del af dem allerede har sagt god for manuskriptet. Hvad der er deres videre opgave, fremgår ikke klart af kongebrevet. Hvad menes der konkret med, at bogen må "komme under hænder"? Hvis hænder og på hvad måde? Da udgiveren ikke selv er til stede i København og kan forhandle med bogtrykker Lorentz Benedicht, gøres de nævnte personer vel ansvarlige for, at trykningen af bogen sættes i gang.

Som bekendt havde heller ikke dette kongebrev nogen synlig effekt. Ja, endnu den 5.november 1569, da Frederik II i et kongebrev autoriserer og monopoliserer Thomissøns nye salmebog, hedder det om Gradualet, at "Mester Niels Jespersen.. effther vor befalninge nu haffuer [det] vnder hender oc med thet første skall kome vdj prent" [8]. Og endnu engang bliver majestætens ord gjort til skamme. For Gradualet udkom først i 1573 med Jesperssøns fortale dateret den 1.juli, på kongens fødselsdag.

Der er blevet gisnet en del om årsagerne til de ustandselige udskydelser af Jesperssøns projekt: besvær med at fremskaffe typografisk materiale fra udlandet (således Erik Abrahamsen: Liturgisk Musik 1919, s.111f) og for mange ordrer til Benedichts beskedne trykkeri, hvor det synes at have skortet på dynamik (R.Paulli: Lorentz Benedicht. Bogtrykker og xylograf, 1920, s.XXIV). Man synes dog at have forbigået den forklaring, der forekommer mig at være den nærliggende: at Hans Thomissøn tog føringen i den hymnodisk-liturgiske dobbeltudgivelse. Makkerløbet mellem Thomissøn og Jesperssøn bestod i, at Jesperssøn måtte makke ret og vente på alle Thomissøns udspil.

Manglende kapacitet og underbemanding på Benedichts trykkeri kan jo ikke forklare, at salmebogen skal trykkes før Gradualet. Hvorfor blev rækkefølgen ikke den omvendte, da

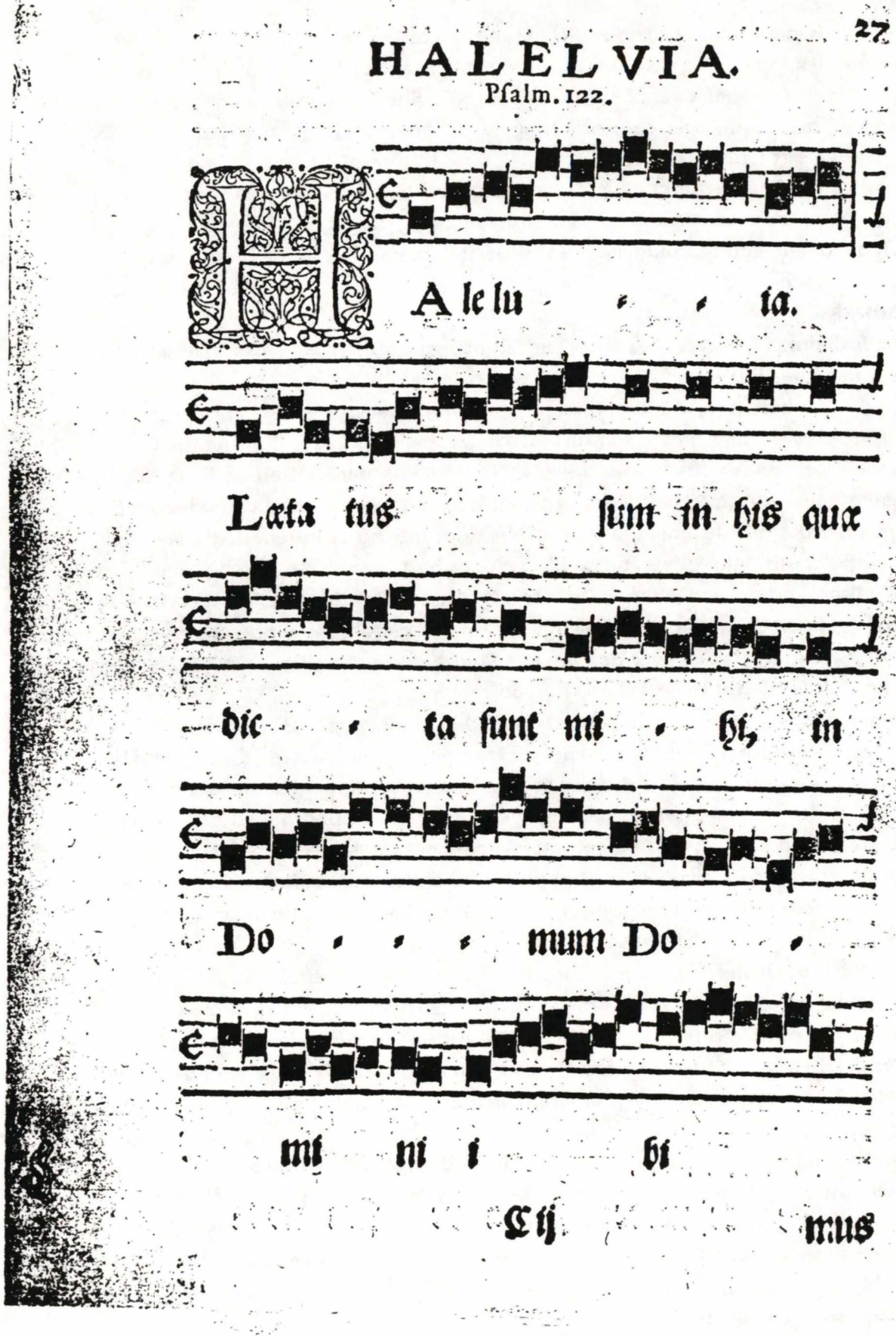

Halleluja til 2. søndag i advent i Gradualets 2. udgave, trykt i København 1606. Bemærk det ornamenterede indlednings-initial i fransk stil! I 1573-udgaven er på dette sted anvendt et renæssance initial med menneskelige figurer. Gengivelse fra eksemplar i Visby på Gotland, omtalt s. 204 f.

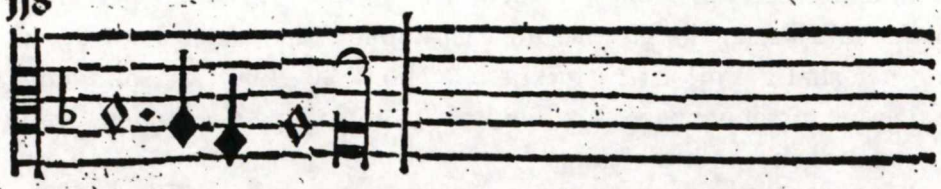

ſøffn vorde.

Det giør alt Jeſus Chriſt Guds Søn/
Den tro Frelſermand/
Den ieg haffuer ſeet met mine Øyen/
Jeg troer viſt at hand
Er vort Liff oc all vor Salighed/
Jnød oc dødſens vaande.

Den haffuer du Herre nu ſet fram/
For alle Folck met ſtor naade/
Oc til hans Rige alle Land
Lader bede oc raade/
Met dit dyre oc hellige Ord/
Som ſønder oc nør faſt klinger.

Hand er det klare oc ſalige liuſſ
For alle Hedninge/
At liuſe dem ſom ere wuiſſ
Oc Gud icke kiende:
Hand er oc dit Folckis Jſraels
Priſſ/ære/ fryd oc glæde.

Den lille fritformede arabesk-vignet i udg. 1573 er her i udg. 1606 erstattet af en dobbelt så stor vignet af samme type. Gengivelse fra eksemplar i Landsarkivet i Visby.

Jesperssøns manuskript vitterlig var trykfærdigt fire år før Thomissøns?

Man kunne dernæst have forventet, at aldrig så snart var salmebogen blevet trykt, førend Benedicht for fuld kraft ville gå i lag med Gradualet. Men sådan kom det jo ikke til at gå. Thomissøn har stadig 1.prioritet i trykkeriet. Thomissøn fandt det nødvendigt med en ny revideret udgave af salmebogen. Og den kan ikke vente på Gradualet. Gradualet må pænt vente på salmebogen - endnu engang!

Vi kender ikke udgivelsestidspunktet for 2.udgaven af salmebogen (udg.B), eftersom intet af de i dag kendte eksemplarer [9] har bevaret den kolofon, hvor trykkeåret kan have stået. Lauritz Nielsen har i Boghistoriske Studier til dansk bibliografi 1550-1600, 1923 s.101f ud fra de anvendte typer dateret udg.B til "imellem 1570 og 1573". Denne tidsafgrænsning kan også bekræftes af følgende tre iagttagelser: 1. Bl.33v er indføjet Niels Hemmingsens nye salme "Adams store wlydighed", dateret 1570. 2. Overensstemmelsen mellem teksterne i Gradualet og udg.B viser, som det nedenfor skal demonstreres, at udg.B allersenest kan være trykt i 1.halvdel af 1573. 3.Under et besøg på Videnskabernes Selskab i Trondhjem september 1990 fandt jeg de to i note 9 omtalte og hidtil ukendte fragmenter af udg.B. I det første af disse var der på bl.234 med blyant skrevet årstallet 1571. Det kunne være trykkeåret?

At udg.B er trykt inden Gradualet fremgår af de utallige tilfælde, hvor Gradualets tegnsætning, ortografi og tekst på det nøjeste stemmer overens med udg.B.

Til eksempel på tegnsætningen kan "Vor Gud hand er saa fast en borg" tjene. Der er den skønneste overensstemmelse mellem teksten i Th 1569 (fremover benævnt udg.A) bl.217 og Gradualet bl.388. Men i str.2,1-4 er der i Gradualet denne afvigende tegnsætning:

Vor egen mact er intet verd/	Udg.A:..verd
Wi ere snart offueruunden:	Udg.A:.. offueruunden/
Der strider for oss en veldige Herre/	Udg.A:..Herre
Alting maa for hannem bugne.	Udg.A:..bugne/

Just de samme afvigelser findes i udg.B. Et lignende billede tegner sig ved mange af de ortografiske og tekstlige forskelle, der er mellem udg.A og Gradualet. I langt de fleste af disse tilfælde findes forklaringen i udg.B. Lad nedenstående liste med et repræsentativt udvalg af tekstændringer tjene som dokumentation for min påstand om, at teksterne i udg.B er trykkeforlæg for de danske tekster i Gradualet. Teksten til venstre for skarp parentes er fra udg.A, til højre står Gradualets version. I alle de nævnte eksempler følger Gradualet udg.B.

Bl.9. str.5,9 Limmer] Lemmer
6,1 og 2 lod] loed
7,6 Verdens] Verdsens
8,6 got] gaat
Bl.13: 5,3 viiss] viss
5,4 forhuerffuede] forhuærffuede
Bl.25. 4,1 kiær] kier
5,4 og 7 kiære] kiere
5,6 stat] stad
Bl.27: 3,3 og 4,3 kiære] kiere
Bl.29. 2,2 Verdens] Verdsens
Bl.52. 1,1 Søn] *oc* Søn
4,6 syndens] syndsens

6,3 mig bøn] *min* bøn
6,5 Syndens] Syndsens
10,6 Verdens] Verdsens
14,6 dødens] Dødsens
Bl.78: 5.1 og 8,1 robte] raabte
Bl.106:7,2 forhuerffde] forhuærffde
7,3 trøstere] trøster
Bl.119.8,4 trøste] trøst
9,3 tuiffle] tuile
Bl.129.3,4 ey] *icke*
Bl.172:13,1 Gud Fader Søn] Gud Fader *oc* Søn
Bl.181.4,1 At ieg mig ey bortkaster] At ieg *ey meer* bortkaster
4,7f At ingen mig kand driffue Fra din mact oc vold.] At ingen *meer* kand driffue *Mig* fra din mact oc vold.

Både tilfældige og bevidste ændringer i udg.B er taget til følge i Gradualet, hvorimod gennemskuelige trykfejl i udg.B sorteres fra i Gradualet. I den ovenstående liste tegner der sig et vist mønster med ord, der konsekvent ændrer stavemåde. F.eks. bliver "rob" og "robte" i udg.A konsekvent ændret til "raab" og "raabte" i udg.B og derfor også i Gradualet. Så meget mere interessant er det, når der i Gradualet side 178 (Th.64. str.11,6) alligevel har indsneget sig et "gammeldags" "rob". En nærmere undersøgelse af den pågældende salme (O Gud vor Fader i euighed) afslører tyve små varianter i udg.B, men kun halvdelen af disse er gået videre til Gradualet. Resten har Gradualet hentet fra udg.A. Dette mønster med en vaklen mellem versionerne i udg.A og B viser sig at præge slutningen af Gradualets Vinterpart (siderne 172 - 186). Den eneste forklaring, jeg kan give på dette fænomen er, at Gradualets tekst på et tidspunkt har været rettet ind efter udg.A, men ved fremkomsten af udg.B er denne blevet normgivende, og en ny korrekturlæsning af Gradualets manuskript har måttet foretages - en korrekturlæsning, der i det store og hele er beundringsværdigt omhyggelig, men ved slutningen af Vinterparten er blevet skødesløs og tilfældig. Til held for os, der søger en forklaring på årsagerne til den forsinkede fremkomst af Gradualet.
Nu véd vi altså, at manuskriptet til Gradualet har foreligget i mindst tre forskellige versioner: 1. Den form, hvorunder det i 1565 blev godkendt af Universitetets professorer og dernæst privilegeret af majestæten. Vi kan kun gisne om den skikkelse, som de danske tekster her har haft. Niels Jesperssøn kan have overtaget dem mere eller mindre ukritisk fra en udg. af den såkaldte Tausens salmebog. Eller han kan have forsøgt en fornyelse, som måske ikke var radikal nok eller kvalificeret nok efter Hans Thomissøns mening? 2.En revision på baggrund af Th 1569 alias udg.A. 3. En ny revision efter fremkomsten af udg.B.

Hvis det lod sig gøre at udregne antallet af arbejdstimer til trykningen af Gradualet og se disse i forhold til trykkeriets samlede kapacitet, skulle vi ved at regne baglæns fra sommeren 1573, da Gradualet må formodes at være udkommet, kunne finde tilbage til det tidspunkt, da udg.B senest kan have set dagens lys.

Jeg har ovenfor antydet, at biskoppen i Odense kan have haft sine grunde til ikke at nære de allervarmeste følelser for Hans Thomissøn og hans salmebog, der jo i den grad er blevet begunstiget på Gradualets bekostning. Det kan have bidraget til en forhåndsaversion i bispekollegiet mod den nye salmebog. En aversion, der hurtigt kan være blevet forstærket, da salmebogen viste sig at blive alt for kostbar.

Skal man pege på en person, der har haft mulighed for at indtage en nøgleposition i salmebogssagen, falder blikket på Hans Albertsen, der i 1560 efterfulgte Peder Palladius som biskop over Sjælland. Han var ligesom Thomissøn discipel af Hemmingsen og kan have haft naturlige, arbejdsmæssige og selviske grunde til at holde hånden over sin stiftsprovst og undskylde dennes langvarige arbejde med salmebogen. Det har han formodentlig gjort i sit svar på det utålmodige kongebrev af 12.januar 1567. Dette kongebrev var, som vi husker, stilet både til biskoppen og de højlærde ved Universitetet. Men her er det værd at vide, at biskoppen og Universitetets rektor i årene 1567-69 var én og samme person, nemlig Hans Albertsen! Vi tager næppe fejl i at antage, at Albertsen engageret har fulgt arbejdet med salmebogen. Selv havde han i 1564 besørget en revision af Alterbogen og derved skaffet sig liturgisk indsigt. I 1566 forsøgte han sig også som salmedigter, og resultatet "Jeg ved en vrt baade deilig oc bold" kom da også med i Thomissøns salmebog. Albertsen var ikke blevet kendt som salmedigter af en sen eftertid, hvis salmebogsarbejdet var blevet afsluttet i 1565.

Ved således til det sidste at inddrage nye salmetekster fra indflydelsesrige venner - af Niels Hemmingsen fik Thomissøn både den udaterede "Huo som Christi Kaarss vil pryde" og den i 1570 (!) skrevne "Adams store Wlydighed" - formåede Thomissøn at skabe forståelse hos opinionsdannerne for forsinkelsen af salmebogen. Og taknemmelighed hos kolleger som Rasmus Hansen Reravius, der lige akkurat nåede at få sin i 1569 udgivne "Ræt salig er forwist den mand" med. Eller Anders Sørensen Vedel, der i 1568, kun 26 år gammel, blev slotspræst i København og derfor fundet værdig til repræsentation i salmebogen med "Guds Naade oc barmhiertighed".

Den dobbelte beskyttelse og forståelse fra biskop og rektor faldt brat væk, da Hans Albertsen døde den 25.maj 1569. Nu kunne Thomissøn risikere for meget ved at fortsætte materialeindsamlingen til sin salmebog i almindeligt tempo. Med en sidste kraftanstrengelse lykkedes det ham selv i disse måneder at færdiggøre "Fortørnes icke, naar du end seer", "O Herre Gud i høyeste Thron", "Herre Gud lær mig mit endeligt", "Den christelige Kirckis skønne naffn" og "Jesus Christus er opfaren". Fra hans gamle far, sognepræst Thomas Knudsen i Hygum, indløb "Herre ieg er nu gammel oc graa" og "Den Christelig Kirckis Alderdom", og endelig, den 10.august samme år, satte han sit sidste punktum. At slutspurten var hastigere, end han brød sig om, bliver afsløret ved studiet af udg.B. Den finpudsning af et mangeårigt arbejde, som burde have kronet værket, blev der nemlig først tid til i denne 2.udg.

Hans Thomissøn havde satset højt for at skabe den fuldendte salmebog. Han glemte, at sådan et prestigeprojekt har sin pris. Både en økonomisk og en menneskelig. Der blev murret i krogene både før og efter 1569, sådan som det altid sker, når den danske kirke får ny salmebog. Er der ikke det ene i vejen, så er der vitterlig altid noget andet. Om det var splid og spektakel og kritik oven på salmebogsudgivelsen, der lagde Hans Thomissøn i graven, godt 41 år gammel, véd vi ikke. Men vist er det, at der fra den 22.september 1573, da han lukkede sine øjne, kun gik nitten måneder, før en ny alternativ billigsalmebog udkom i København - på den nye sjællandske biskop Poul Madsens foranledning! [10)]

Hver dansk salmebog sine intriger og skandaler. Danske salmebogsudgivere og salmebogskommissioner lever livet farligt. Sådan er det stadig. Sådan har det altid været. Sådan skal det åbenbart være. Udgivelsen af Thomissøns salmebog og Niels Jesperssøns Graduale har ikke været nogen undtagelse.

Upåagtede eksemplarer af Gradualet

I sin beskrivelse af hidtil kendte eksemplarer af Gradualet opregner Erik Dal s.473-490 ialt 49 stk, fordelt på 33 stk af 1.udg.1573, 5 af udg.1606 og 11 af udg.1637. Samtidig efterlyses oplysninger om andre privat eller offentligt ejede Gradualer. Jeg skal i det følgende supplere med nogle fund, der bringer det kendte antal op på 55 stk.

Udg.1573

På Herning Museum fandt jeg den 6.august 1990 i Evald Tang Kristensens bogsamling et stærkt defekt eksemplar, indbundet i skind over træbind og med rester af spænder. Bevaret er bl.47-64, 67-144, 147-154, 157-174, 179-184, 191-192, 195-202, 207-214, 219-262, 273-274, 281-284, 289-358, 361-418, 421-444. Desuden er i mange tilfælde salmernes ornamenterede initialer klippet eller skåret ud af bladene. Lokalhistorisk interessante notater. F.eks. s.350: "Anno domini 1582 bleff Chresten Niellssøn och Maren Nielsdather ij løvskall wiidtt her ij skiarn kirckj den trettende søndag epther Dominicanj Trinitatis". S.426: "Anno 1606 den 26.october, da thog Niels Ibssø(n) skrifte ij skijarn kierk for den mand drab som hand giorde ij sijst krigh(?) ved Christen skiarns(?)" - jeg takker museumsinspektør Søren Toftgaard Poulsen for hjælp ved denne tydning. På samme s.426 findes afskrift af "Aufer Immensam, deus, aufer iram" [11] i denne danske oversættelse i otte strofer, hvor de to første lyder:

> Vent fra oss o Herre din store vrede, formild det Rijs off(uer) vore synder leede, straff oss ey effter vor (fortiente) maade, tenck paa din naade.
>
> Vilt du oss straffue effter vore brøde, Ach Herre dinne børn worder slet øde. Al verden maatte vel Euig ve ve klage, Ja plat forsage.

Det må betragtes som en kendsgerning, at gradualet på Herning Museum har tilhørt Skjern Kirke ved Randers. Løvskal, hvor brudeparret (jf.notatet s.350) kom fra, ligger stadig 2-3 km vest for Skjern Kirke.

Erik Dal noterer tre eksemplarer i Trondhjem, nr.29-31. De har signaturerne 454, 455 og 458. Den citerede indskrift i nr.30 findes ikke på permen, som anført, men på det første af to forsatsblade. På det andet blad står den anførte oversættelse af Gloria in excelsis.

Udg.1606

Erik Dal anfører som nr.17 under udg.1573 et eksemplar i Bergens Museums bibliotek, som er nævnt af Lauritz Nielsen, men ikke kendt i 1986. Kan det mon være det eksemplar, som jeg fandt den 21.september 1990 på Bergen UB under signatur q Lib.rar.14 ? Dette eksemplar tilhører imidlertid udg.1606. Det er indbundet i brunt helbind indrammet af blindtryk. I midterfeltet på forsiden en oval medaljon med et kors med to personer stående på hver side af korset. På bindets bagside samme rammer og medaljon, men her ikke en korsfæstelse, men slynget ornamentik a la Jellingstenen. Spor efter spænde. Side 11-13 er der ved Credo tilskrevet Hans Tausens alternative credo-oversættelse "Wi tro allesammen paa en Gud, som Himmel oc Jord oc Alting skob". Den findes i Th.117., men kom ikke med i Gradualet. Der er ejerindførsler fra 1600-tallet, således udtrykkeligt Anno 1669. Bag i bogen: "Denne Koralbog havde jeg skolelærer Erich Jørgensen Botstad Anno 1829, Jeg satte over nogle Psalmer i

Festugen, for at synge efter Psalmodicon. E.J.Botstad den 22de December 1829."

Erik Dal anfører som nr.38 et eksemplar i Trondhjem UB. Det drejer sig om dette biblioteks exemplar 3 af denne udgave, med signatur nr.459. Det er indbundet i brunt hellæder med blindtryk og spænder. Foruden de anførte navne har jeg også noteret Ericus Georgii og Samuel Hannsøn.

Nok så interessant er imidlertid, at jeg i september 1990 fandt endnu to eksemplarer af denne udgave i Trondhjem:

Ekspl.1 med sign. nr.457 er i brunt hellæder med blindrammer og spænder. På bindets forside midterfelt med portræt af mand med hat med fjer i. På bindets inderside: Østersørs Kirckis bog. Biskop J.N.Skaars exlibris.

Ekspl.2, sign.nr.456 mangler titelblad og bl.)(3-6, hele ark A, bl.B1 og det afsluttende ark Rr med hele registret. Brunt hellæder med blindtryk. På bindets forside midterfelt med Kristus på korset omgivet af Maria og Johannes. På bagsidens midterfelt: ANNO 1610. Kun ét spænde bevaret. På side 182: "Johanes Klocker 1794. født 1767. Den som mig føder det er Gud min Herre."

Eksemplar i Carl Deichmanns bibliotek i Oslo. Sign.: f 1272. Komplet. Nyere restaurering af gammel samtidig indbinding med blindtryk. Spor af guldtryk i midterfelt med utydelig Kristus. Spænder.

Der er ved indbindingen byttet om på arkene P og Q, dvs. at siderne 181-192 efterfølges af s.169-180. Ingen ejerinskriptioner, men exlibris C[arl] D[eichmann] 1780. Røde og blå understregninger og mange hymnologiske blyantsnotater.

I Visby Landsarkiv på Gotland skal iflg. Esbjörn Belfrage: 1600-talspsalm. Litteratur historiska studier, Lund 1968 s.33 og Åke Åberg: Böcker på Gotland under 1600-talet, Dansk bibliotekshistorisk selskabs Bibliotekshistorie 2, Kbh.1988 s. 14 findes to eksemplarer af Gradualet.

Ekspl. 1 er defekt og mangler begyndelsen til og med side 12. Endvidere mangler s.23-26, 35-48, 337-360, 415-416. Visse tekstbortfald s.453-456. Træperm med skindryg. Del af spænde. Medaljon i rektangel på bindets forside. På ryggen står "Danskt Gradual 1606". Bogen blev fundet sommeren 1914 ved inspektion af Burs kirkearkiv. Bindet er konserveret med zapon og ombundet i riksarkivets bokbinderi 1915. For disse oplysninger takker jeg arkivar Marianne Holm, Visby, der også entydigt har fastslået, at eksemplaret tilhører udg.1606. Det sidste bevidnes tillige af håndskrevet redegørelse fra bibliotekar C.F.Hennerberg, dateretStockholm 31.12.1914. Belfrage s.61f oplyser om proveniens: "Jørgen Jørgensen 1628". Han var sognepræst i Burs på Gotland og døde i 1669. Side 32f er der mellem linierne til det latinske introitus på 4.søndag i advent tilskrevet en i øvrigt ellers ukendt nadversalme i 8 strofer, hvis 1.strofe lyder: "Jesus søde hukommelsse/ som døde for oss paa korssens tre/ frier oss fra dødssens gerninger/ och renser oss aff ale synder." Belfrage aftrykker hele denne salme s.59 og antager s.62, at enten den nævnte præst eller hans danske efterfølger Herman Smitt kan være forfatteren. Nævner tillige, at der i Burs-gradualet ved pinse-sekvensen "Veni sancte Spiritus, et emitte.." s.254f er tilføjet den håndskrevne oversættelse "Kom hellig Aand Herre Gud, aff Himmelen...", kendt fra Th.103.

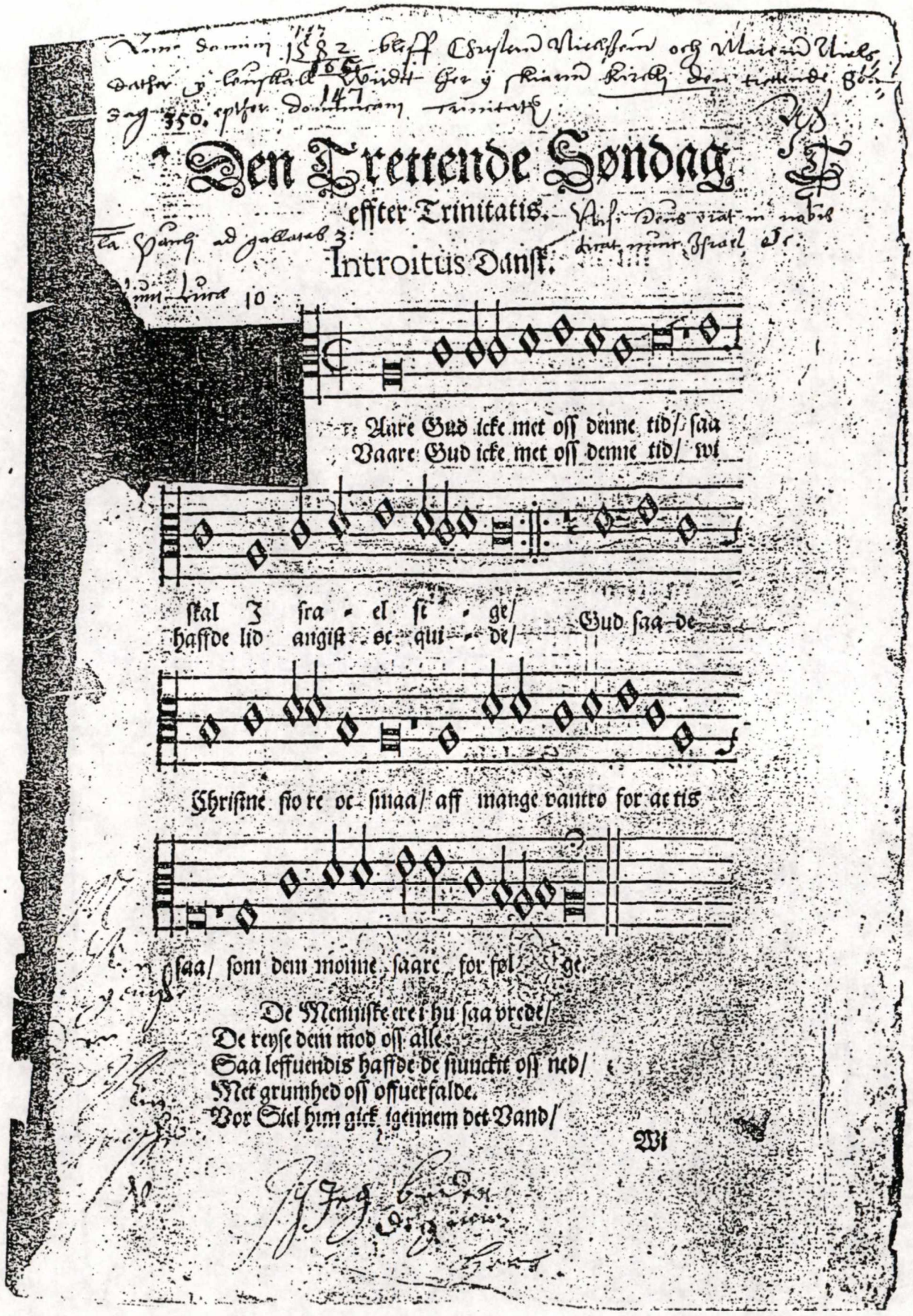

Dette eksemplar af udg. 1573 på Herning Museum har været ude for en systematisk makulering med fjernelse af de ornamenterede indlednings-initialer. Her er det et "V", der er fjernet fra Luthers gendigtning af ps. 124: Vaare Gud icke met oss denne tid. Foroven på siden en håndskreven notits om et bryllup i Skjern Kirke ved Randers den 13. søndag efter trinitatis i året 1582. Se herom s. 203.

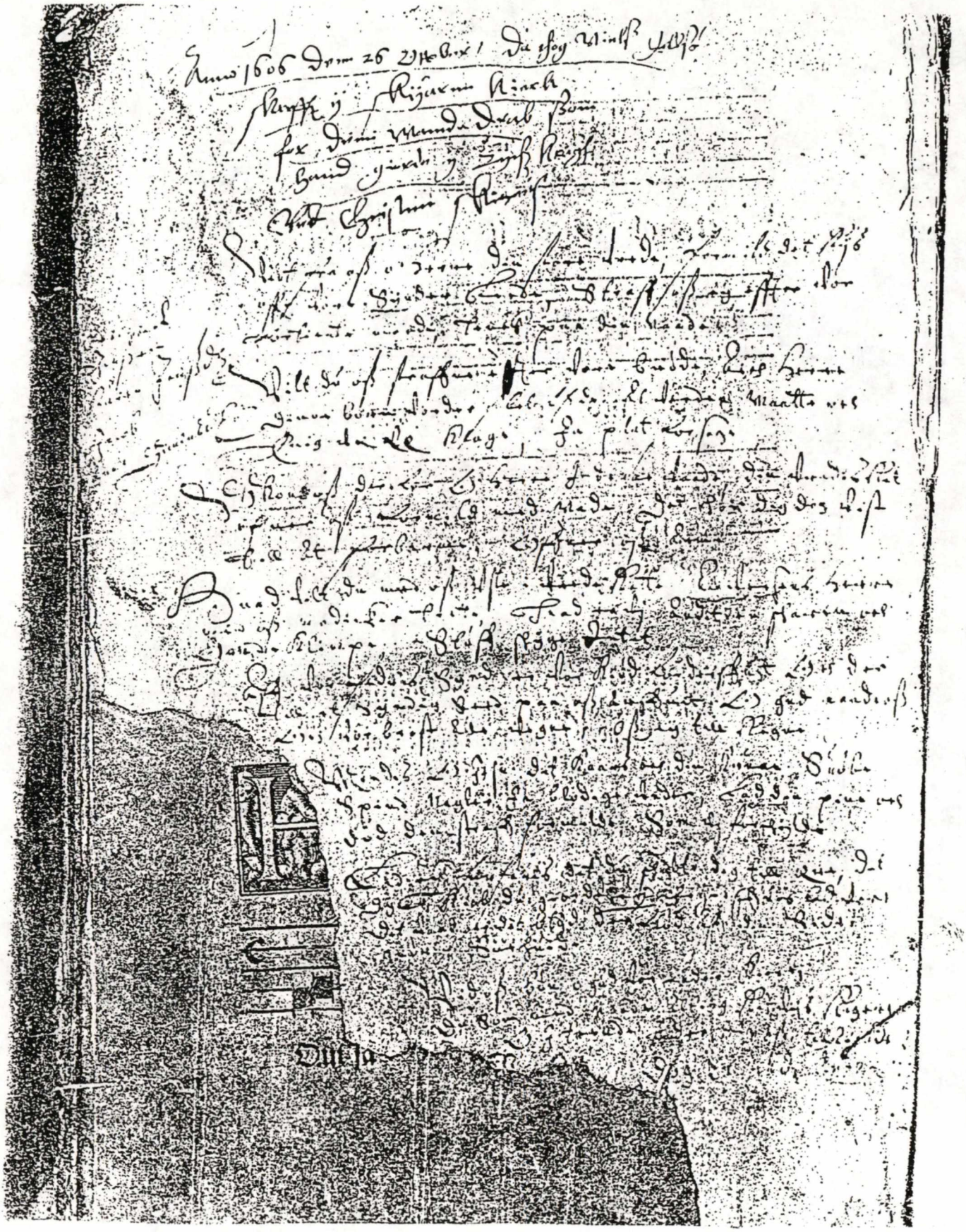

Den upaginerede og tomme side 426 i Gradualet har været en kærkommen tumleplads for degnene under præstens lange prædikener i 1600-tallet. I dette eksemplar af udg. 1573 på Herning Museum er der foroven et notat fra året 1606 og nedenunder en afskrift af en 1600-tals oversættelse af Aufer Immensam, deus, aufer iram. Se nærmere herom s. 203 og note 11.

Ekspl.2 i Visby Landsarkiv er bevidnet af både Belfrage s.33 og Åberg s.14 og skal iflg. begge have tilhørt kirken i Barlingbo. Hvilken udgave og hvilken tilstand oplyses desværre ikke. I brev modtaget 20.november 1992 oplyser arkivar Marianne Holm, at dette Barlingbo-eksemplar ikke findes på Landsarkivet! Ingen af de nuværende arkivarer mindes at have set det. Marianne Holm har endvidere kontrolleret, at eksemplaret ikke er overført til lensbibliotekets gotlandicasamling.

Noter

1. Anmeldt i Hymn.Medd.1987 s.186f af Carsten E.Hatting.

2. Denne indledning er genoptrykt i den nye facsimileudg. 1986 s.471f.

3. Optrykt i Holger Fr.Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie IV (1868-74) s.210.

4. Citeret i Erik Dals bibliografi s.39 over "Hans Thomissøns salmebog 1569-1676", efterskrift til facsimileudgaven fra 1968.

5. Denne kgl.skr. til Thomas Kingo er aftrykt i Anders Mallings Dansk Salmehistorie VIII s.192f.

6. Forordet i Th.1569 bl. d 3v.

7. Se note 3.

8. Kirkehistoriske Samlinger I.bind (1849-1852) s.141.

9. Erik Dal anfører i sin Th.bibliografi s.31 tre eksemplarer af udg.B, alle i København. Hertil kan jeg føje to eksemplarer i Trondhjem UB, hvoraf det første (sign. An.8. 1032) er et fragment, der begynder bl.F 1 og slutter bl.SS 4 (= bl.324). Det andet (sign. An.8. 1033) begynder bl.H 2 og slutter bl.Pp 8 (= bl.304). Endelig er der på Uppsala UB et titelblad(!) af udg.B. Det er meget vildledende anbragt foran i et eksemplar af 1634-udgaven af Th. Summa summarum: der er stadig, trods nu ialt seks kendte eksemplarer/fragmenter af B, intet spor af den kolofon af udg.B, der kunne give os den sikre datering af trykket.

10. Læs herom i Hymn.Medd.1992 s.152-165.

11.Den latinske tekst er aftrykt i Malling I,16 og Wackernagel I, 460. Malling I,18 citerer en førstestrofe af en dansk oversættelse, trykt i 1631 og meget lig den i Herninggradualet. Formen udviklede sig med tiden til den tekst, der findes f.eks. i Cassubens En Ny fuldkommen Dansk Psalmebog s.349. Den version, der synes tættest på den forelagte håndskrevne, finder vi i Vdkaarne Psalmer oc Aandelige Loffsang, Kbh.1642, bl.103v (Kgl.Bibl. sign. 4,-183. Danske afd. nr.603 mikrofilm).

JENS LYSTER

Thomissøn 1586 - en gudelig håndbog

Om konkurrence på salmebogsmarkedet i 1500-tallet

Den 19. marts 1575 sendte Frederik II fra Frederiksborg et brev til kongelig majestæts bogtrykker i København med tilladelse til herefter at måtte trykke salmebøger i lille format med søndags-evangelier og -epistler og Luthers katekismus medindbundet. Denne skrivelse står i en skærende kontrast til det kongebrev af 5.november 1569 1), som samme konge underskrev godt fem år tidligere fra sin krigslejr uden for Varberg i Halland, og hvori den da nyudgivne salmebog af Hans Thomissøn blev monopoliseret, og salg og brug af alle andre salmebøger forbudt i hele riget.

Modsætningen mellem de to kongebreve er da også kongen bevidst, idet han i indledningen af brevet fra 1575 nævner den tidligere forordning om den danske salmebog, som mester Hans Thomesen lod udgå, og som skulle bruges i alle kirker og skoler i hele riget. Denne bestemmelse står stadig ved magt også efter den 19.3.75. Men så henvises der videre til det første kongebrevs strenge forbud mod, at andre salmebøger skulle kunne købes eller sælges på markeder eller andetsteds. På dette punkt er kongen siden kommet på andre tanker, idet han har erfaret, at der tidligere fandtes en salmebog i lille format sammen med søndags-evangelier og epistler og Luthers lille katekismus. Denne salmebog har altid været almindelig brugt her i riget, særlig af købmænd og andre, som er på rejse, fordi man let kan føre den med sig. Men efter forbudet mod at trykke og sælge denne lille salmebog i riget trykkes den alligevel andre steder, og danske købmænd lader den hente hjem fra udlandet. Stillet over for denne notoriske omgåelse af forbuddet fra 1569 tillader kongen nu, sine undersotter og den jævne mand til bedste, "at det skal være vor Bogtrykker udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn herefter frit fore selv at maa trykke forskrevne liden Psalmebog med Søndags-Evangelier og Epistler og Catechismo Lutheri derhos, og vore egne Bogførere og ingen anden her udi Riget af fremmede siden at maa holde fal og sælge til hvem samme Bøger behøver og kjøbe ville." Til slut forbyder kongen fogeder, embedsmænd, superintendenter og alle andre at hindre trykning og falbydning af denne lille salmebog. 2)

Den restriktive salmebogspolitik af nov.1569 lod sig altså ikke gennemføre, fordi den greb ind i en tradition med en gudelig håndbog med både salmebog og andet, "hvilken altid menlig haver været brugt her udi Riget". Ordet "altid" virker sært, for traditionen kan jo allerhøjst gå tilbage til Claus Mortensens og Hans Spandemagers første danske salmebog, trykt i Malmø 1528. Den kongelige embedsmand, der har affattet brevet, anvender bevidst det store ord "altid" for at begrunde det nye kongebrev.

Selv om der ikke nødvendigvis ud fra "altid" i kongebrevet fra 1575 kan sluttes, at den nu tabte Malmøsalmebog 1528 har rummet Evangelier og epistler og Luthers lille katekismus, må vi dog tage ordvalget alvorligt og regne med muligheden af, at det meget tidligt kan være blevet skik at lade salmebogen indgå i en større udgivelse. Ethvert fragment af tidlige katekismer eller Evangelier og epistler bør få os til at overveje, om vi her står over for resterne af en samlet håndbogsudgivelse incl. salmebog?

Med mindre vi skal inddrage også latinske katekismer 3) eller Frans Wormordsens Den lille danske Catechismus, Malmø 1537 i vor undersøgelse, begrænser det i dag kendte udvalg

sig imidlertid til Lybeckudgaver fra 1550erne og 60erne: Enchiridion. En liden Catechismus 1556, 1557, 1567 og 1568. "Euangelia oc Episteler, som læsis alle Søndage om Aarit", kendes fra 1556, 1557, 1565 og 1568. De fleste af disse har været forbundet med tilsvarende Lybeckudgaver af En Ny Psalmebog. Med mindre nogle endnu ældre gudelige håndbøger er gået tabt, må vi konstatere, at ordet "altid" i kongebrevet af 1575 er en bevidst overdrivelse for at få dementiet af de urealistiske påbud i kongebrevet af 1569 til at se lidt mere overbevisende ud.

Hvilken effekt fik nu det nye kongebrev af 1575? Man har tidligere undret sig over, at Lor.Benedicht først i 1586 efterlever kongens bevilling og tilladelse til, at "vor Bogtrykker udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn herefter.. maa trykke forskrevne liden Psalmebog med Søndags-Evangelier og Epistler og Catechismo Lutheri derhos".

Det unikke eksemplar af Th 1586 i Kgl.Bibl. består kun af salmebogen og synes ikke at have været del af en større udgivelse. Udnyttede Lor.Benedicht da slet ikke kongebrevets muligheder?

I Hymn.Medd. 1976 s.86ff har jeg argumenteret for, at kongebrevet af 1575 slet ikke behøver være stilet til Lor.Benedicht 4). Med "vor Bogtrykker udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn" kan der lige så godt være tænkt på universitetsbogtrykkeren Hans Stockelmann og hans kompagnon Andreas Gutterwitz, der begge var kommet til København i året 1574 og behøvede nye arbejdsopgaver for at komme i gang. Det blev dem f.eks. betroet at trykke kirkeordinansen i 1574 og Saxos krønike i sommeren 1575. Hvad skulle hindre Kong Frederik i protegerende at omtale den nyligt indvandrede og måske endda kongeligt hidkaldte Stockelmann som "vor Bogtrykker"?

Hvis denne tolkning er rigtig, er der intet underligt i, at Benedicht venter til 1586 med at udgive en billig håndbog med salmer og andet. Han havde ganske enkelt ikke tilladelse til det tidligere! Hans Stockelmann døde allerede midt på året 1575, hvorefter Gutterwitz drev trykkeriet videre alene, indtil han i 1583 af Kong Johan III blev kaldt til Stockholm for at overtage ledelsen af svenskekongens trykkeri. Det er formodentlig først efter Gutterwitz' udrejse af riget, at Lor.Benedicht har kunnet erhverve privilegiet på billigsalmebogen.

Men hvorfor udgav han så ikke i 1586 en hel håndbog? Det gjorde han måske også. Vi har bare ikke tidligere kendt eksistensen af en sådan. Men det bevarede forord til Th 1586 lader i alt fald ingen tvivl tilbage om, at det er hans agt at udgive en hel håndbog. Benedicht skriver i sit forord af 12.marts 1586 både om indholdet af "denne lille Haandpsalmebog" og om "den nestfølgende Euangelij Bog, met Søndags Euangelier", som han har ladet korrigere efter manualen. "Huad de andre smaa Bøger ere anrørendis, som er den lille Cathechismus Lutherj, Passionalen, Jerusalems Forstørring oc andet, findis her hoss ocsaa Prentet vdi samme Form, paa det, at mand kand lade dem binde hoss huer andre om mand vil."

I den bibliografi over "Hans Thomissøns salmebog 1569-1676", som er Erik Dals efterskrift til facsimileudgaven fra 1968 af Th, noteres s.41, at der findes en separat katekismus, trykt af Benedicht i 1586, som oprindelig meget vel kan have ledsaget salmebogen fra samme år. I Festskrift Jens Peter Larsen, Musikvidenskabeligt Institut 1972 har Erik Dal i en "Efterskrift til en Thomissøn-efterskrift" s.34 en note med oplysning om, at direktør Kaare Tønneberg, Stalheim i Norge, ejer et eksemplar af Th 1586, hvori også indgår rester af Evangelier oc Epistler, katekismen, passionen, Jerusalems ødelæggelse og en bønnebog, alle trykt af Benedicht i 1586.

Endnu en lille landvinding vedr. Th 1586 havde jeg held til at gøre ved et besøg i juni 1982 på Det kgl. norske videnskabernes Selskab i Trondhjem, hvor jeg fandt et hidtil ukendt eksemplar af Rasmus Hansen Reravius' "En liden Bønebog/ met atskillige korte Bøner/ vdi allehaande Nød oc trang... Prentet i Kiøbenhaffn/ aff Laurentz Benedicht. 1586. Kun de tre første ark af bønnebogen var bevaret, men nok til, at vi kan fastslå, at Benedicht i sit forord til Th 1586 med udtrykket "oc andet" har ment konkurrenten Reravius' egen uforandrede og navngivne bønnebog. Med Reravius' død i 1582 har hans håndbog og dens enkelte dele formodentlig været ubeskyttet mod konkurrenters udnyttelse. Da Gutterwitz så tilmed emigrerede året efter, har der omsider været frit slag for Benedicht. Han har næppe haft de store moralske skrupler ved at tage for sig af retterne alt det, han kunne bruge fra Reravius' håndbog, i betragtning af de indhug, Reravius med sin håndbog havde gjort i Benedichts privilegium af 1569 på trykningen af rigets eneste salmebog!

Her skal nu kort gives de nødvendigste data vedr. det fundne tryk:

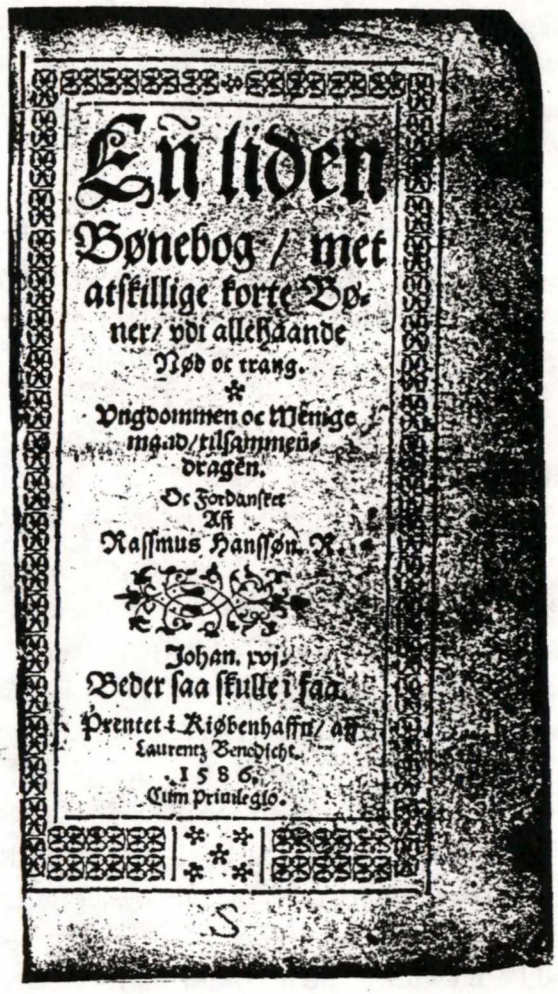
En liden
Bønebog / met
atskillige korte Bø-
ner/ vdi allehaande
Nød oc trang.
*
Vngdommen oc Menige
mand/ tilsammen-
dragen.
Oc Fordansket
Aff
Rassmus Hanssøn. R.
Johan. xvj.
Beder saa skulle i faa.
Prentet i Kiøbenhaffn/ aff
Laurentz Benedicht.
1586.
Cum Priuilegio.

1 Et smukt bevaret titelblad på Reravs En liden Bønebog, trykt hos Lor.Benedicht 1586. Eksemplar i Det kgl. videnskabernes Selskab, Trondhjem.

En liden Bønebog, Benedicht Kbh.1586. 12°. Defekt eksemplar Trondhjem UB sign: LibR An 8.
Sign.: A^{12} - C^{12} bevaret. 23 linier. Kustoder. Kolumnestørrelse 105 x 58 mm. Titelramme. Initial og vignetter.
Titelblad: En liden | Bønebog/ met | atskillige korte Bø= | ner/ vdi allehaande | Nød oc trang. | * | Vngdommen oc Menige | mand/ tilsammen= | dragen. | Oc Fordansket | Aff | Rassmus Hanssøn.R. | [vignet]| Johan.xvi. | Beder saa skulle i faa. | Prentet i Kiøbenhaffn/ aff | Laurentz Benedicht. | 1586. | Cum Priuilegio. | Bl.A 1v: Register paa de Bøner/ som | findis vdi denne lille | Bog. | Bl.A 3r: En Bøn/ at Bede paa det ny | Aar/ som læsis aff Predicke= | -stolen i Kiøbenhaffn/ nyt | Aars dag. | O Euige/ Naadige | Gud/ wi arme Synde= | re bekiende aff gantske | ... Fragmentet slutter bl. C 12v lin.21-23: Skolen/ til en stor salig oc mer= | ckelig Mand: Bønhør mig/ O naa= | dige Fader/ for din kiere Søns/ | (fra afslutn. af "Forældris Bøn, naar de ville sette deris Børn til Skole").

Under en ny studierejse til norske biblioteker efteråret 1990 havde jeg den glæde den 22.september at besøge Kaare Tønneberg i Stalheim og få en personlig forevisning af det fine charmerende museum, som Tønneberg har samlet og opbygget i tilslutning til sit højfjeldsho-

tel. Heri indgår en samling af ældre salme- og andagtsbøger og også flere 1500-tals tryk med teologisk indhold. Således også det af Erik Dal noterede eksemplar af Th 1586, det eneste eksemplar, der beviser, at Th 1586 ikke kun var en salmebog, men en hel håndbog bestående af flere sammenbundne kirkelige skrifter.

Eftersom bøger i private samlinger kan forsvinde, har jeg gjort disse udførlige notater fra det unikke eksemplar af Th 1586 med anførelse af de vigtigste data:

Af salmebogen er bevaret alt fra og med bl. H 5.

Af Evangelier og Epistler mangler bl. A 1 - 2. Signatur A^{12} - H^{12}. På bl. A 3v er genbrugt det dommedagstræsnit, som også er anvendt i salmebogen bl.T 7r og er beskrevet og afbildet i Hymn.Medd.1980 s.110 og 113 og i 1982 s.183f 5). Bl.C 12r findes til illustration af opstandelsen et træsnit med en tom sarkofag. Dette træsnit er siden anvendt af Salomon Sartor i hans udgaver af Sthens En liden Vandrebog og er derved hymnologisk interessant. Dette træsnit i Benedichts trykkeri allerede i 1586 *kunne* være et argument for, at den tabte 1.udg. af En liden Vandrebog (ca.1589) er trykt af Benedicht.

Kolofonen bl. H 12r er bevaret: Øverst slyngvignet i streg. Herunder: Prentet i Kiøbenhaffn/ | aff Laurentz Bene= | dicht. | *1586.* | Paa sin egen bekostning: | Oc findis hoss hannem til | kiøbs. | [stor vignet] |

Derefter følger den katekisme, der allerede er bibliograferet hos Lauritz Nielsen (nr.1093). Bevaret af titelbladet er kun: *ENCHIRIDION.* | En liden | Catechismus/ el= | ler Christelig Lær= | dom: | Gantske nyttelig for alle | Sogneprester oc Pre= | dickere. | Ocsaa for Børn oc | vnge Folck | .. Kolofon bl.E 12r lin.15-21: Prentet i Kiøbenhaffn/ | aff Laurentz Bene= | dicht. | 1586. | Paa sin egen bekostning: | Oc findis hoss hannem til | kiøbs. | Sign.: A^{12} - E^{12}. Kolumnestr. 106 x 58 mm. Ramme om titelblad. Træsnit m. kgl.våben bl. A 1v.

Derefter følger Passionen. Sign.: A^{12} - C^{12}. Ramme af røskener. Indv.rammemål 93 x 43 mm, udv. 109,5 x 56 mm.
Titelblad: *PASSIO.* | Vor Her | ris Jesu Christi | Pinis oc Døds Hi= | storie/ effter de fire Euan= | gelisters Bescriff= | uelse. | [rundt træsnit diameter 36 mm: Jesus på korset, i baggrunden bygninger og to tårne] | Prentet i Kiøbenhaffn/ aff | Laurentz Benedicht. | 1586.
Kolofon bl. C 12r: [slyngvignet] | Prentet i | Kiøbenhaffn/ aff | Laurentz Bene= | dicht. | *1586.* | Paa sin egen bekostning: | Oc findis hoss hannem | til kiøbs. | [bladvignet] | Bl. C 12v: [blomst som vignet] | Auxilium meum a Domino. L.B. (bogtrykkermotto).

Derefter følger Jerusalems Ødelæggelse. Bladtælling vanskelig, nederste del af bladene musebidt. Sign.: A^{12} - B^{12}. Kolumnestr. 105 x 57 mm. Titelblads ramme (af røskener, dobbelt forneden) indv. 83 x 39 mm, udv. 105 x 56 mm. Titelblad: Jerusa= | lems oc Jøder= | nis Jemmerlige oc | ynckelige Forstørring/ | kaartelige aff Josephi | Historie Fordan= | sket. | [vignet] | Prentet i Kiøben= | haffn/ aff Laurentz | Benedicht. | 1586. | Cum Priuilegio. | Kolofon (formodentlig bl.B 10v): [slyngvignet] | Prentet i | Kiøbenhaffn/ aff | Laurentz Bene= | dicht | *1586.* | Paa sin egen bekostning: | Oc findis hoss hannem | til kiøbs | [bladrøsken] | [stregvignet] | Bl.11r: [blomst som vignet] *Auxilium meum* | *a Domino.* | Blad 12 tomt.

Til slut følger endelig En liden Bønebog med næsten bevaret titelblad. Kun mangler privilegiet og nederste vandrette ramme. Teksten er forneden musebidt, pagineringen derfor borte. På den side, som jeg antager for bl.C 12v, står på nederste bevarede del: ..yder/ Du som ocsaa vn= | ..ille Samuele/ effter | ..Bøn oc begæring/ | .. m opuoxe i | .. oc mer= | .. o naa= | Derefter forefindes rester af endnu syv blade, hvoraf der på det sidste blad læses på versosiden: Næste til nytte oc gaffn/ oc mig selff | til en god Samuittighed/ Forme= | ..st

Jesum Christum vor HERre/ | Amen.

Dette sidste som supplement til hvad ovenfor er skrevet om eksemplaret af En liden Bønebog i Trondhjem UB.

Sammenfattende med henblik på sigtet med denne undersøgelse konstaterer vi, at der desværre stadig mangler titelblad til både den samlede håndbog og til salmebogen, og at vi derfor ikke ved, om formuleringen "Cum privilegio" har forekommet der. Formodentlig har den det 6). Imidlertid oplyser salmebogens bevarede kolofon, at bogen udgives "Met Kong.: Maiestatis Frihed", hvilket vel ikke nødvendigvis betyder monopol, men dog i alt fald en tilladelse. Der ties om noget privilegium ved Passionen, og hvad Evangelier oc Epistler angår, lader et manglende titelblad os i uvidenhed om noget privilegium. Derimod fremgår det tydeligt, at Benedicht har privilegium på både katekismen 7), Jerusalems Ødelæggelse og En liden Bønebog. Særlig det sidste er påfaldende, da bønnebogen jo dog udtrykkelig er gjort af Reravius. Men det kan være det kongelige plaster på det sår, som kongebrevet af 1575 forvoldte. Det noteres også, at Benedicht ikke bare *trykker* den nye håndbog af 1586, men også er både dens forlægger og forhandler.

Reravs håndbog, som Stockelmann (og Gutterwitz) i 1575 fik privilegium på at trykke, synes altså fra og med 1586 8) at være overgået til Benedichts trykker- og forlæggervirksomhed. Muligvis lod Benedicht den genoptrykke i 1592, hvis vi tør slutte ud fra et enkelt bevaret titelark fra dette år. Benedicht nøjedes ikke med at genoptrykke Reravs håndbog, men foretog en nyredigering inspireret af både Reravs og Thomissøns salmebøger. Efter at Benedicht i 1601 ophørte med sin virksomhed, er privilegiet på et eller andet tidspunkt gået over til Salomon Sartor, der begyndte som bogtrykker i København i året 1612 og i 1620 vides at have trykt en udgave af Reravs En liden Bønebog 9) og i 1626 en udgave af Søndagis oc Hellige Dagis Epistler oc Evangelia 10). Ligesom Benedicht i 1586 lod salmebogen undergå adskillige forandringer tilbage til Thomissøns salmebog, således satte også Sartor sit præg på den salmebog, der indgik i hans udgaver af håndbogen. Dette håber jeg på at kunne udvikle nærmere en anden gang.

Noter

1. Kongebrevet af 5.nov.1569 er aftrykt ved C.J.Brandt i Kirkehist. Saml.I (1849-52) s.140-142.

2. Kongebrevet af 19.marts 1575 findes aftrykt i sin fulde ordlyd i "Et lille Bidrag til dansk Psalmehistorie" ved Holger Fr.Rørdam, Ny kirkehistoriske samlinger 5.bind (1869-71) s.880.

3. Såsom Catechismus pueris in templo et scholis recitandus 1531, udg. Malmogie 1538 og Haffniæ 1550.

4. At "Kongl.Maj.s Bogtrykker i Kjøbenhavn" er identisk med Lor.Benedicht siges ikke udtrykkeligt af Holger Fr.Rørdam i det note 2 nævnte bidrag. Men R.Paulli er i sin store monografi "Lorentz Benedicht. Bogtrykker og xylograf i København i sidste halvdel af det XVI.Aarhundrede", Kbh.1920 s.XXIII ikke i tvivl om, at kongebrevet af 19.marts 1575 er stilet til Benedicht. Det er også Erik Dals opfattelse i bibliografien "Hans Thomissøns salmebog 1569-1676" s.70.

5. Foruden de dér anførte forekomster af nævnte træsnit har jeg siden truffet dette også i Søndagis oc hellige dagis Epistler oc Evangelia" trykt Kbh. (formodentlig af Salomon Sartor) 1617 og i et nyt oplag Kbh. ved Salomon Sartor 1626 pag.A 4r i størrelse 54 x 44 mm.

6. Hvis vi tør regne med, at det bevarede titelblad fra Lor.Benedichts 1592-udgave af billigsalmebogen uforandret genoptrykker titelbladet fra 1586, har også dette anvendt formuleringen "Cum Gratia & Privilegio Regiæ Maiestatis". Se Erik Dals biblgr.s.44.

7. Eksemplaret i Kaare Tønnebergs eje mangler som nævnt nederste halvdel af titelbladet, men oplysningen "Cum Priuilegio" findes i det eneste komplette eksemplar.

8. Muligvis lader Benedichts privilegium sig datere allerede fra den 3.marts 1584, da Benedicht fik et almindeligt beskyttelsesbrev mod eftertryk af, hvad han "af ny trykkendes vorder" (Kancelliets brevbøger). R.Paulli formoder i sin monografi s.XVI, at Benedicht har søgt om at få sit gamle privilegium fornyet i dets fulde udstrækning. Da man ikke har kunnet bevilge dette, har man prøvet at stille ham tilfreds med bl.a. et beskyttelsesbrev. Med dette uspecificerede dokument i hånden har Benedicht kunnet gøre eneret gældende på ethvert eftertryk af Thomissøns salmebog, og retten har kunnet tolkes til også at gælde ethvert udtog af denne salmebog. Derfor har det været Benedicht magtpåliggende at lægge sin billigsalmebog så tæt op ad Thomissøns salmebog som muligt. Det kan være forklaringen på en række af de indgreb, som Benedicht foretager. Som f.eks. anbringelsen af Hans Thomissøns navn på titelbladet.

9. Erik Dal: Efterskrift til en Thomissøn-efterskrift i Festskrift Jens Peter Larsen, 1972 s.32.

10. Erik Dal Efterskrift 1968 s.47.

LEIF LUDWIG ALBERTSEN

Advarsel mod for nye og for nationale salmer

Med nogle betænkeligheder ved redaktionelle påhit

Hensigten med denne artikel er ikke at bringe nogle udtømmende teksthistoriske oversigter, men at rette blikket mod nogle generelle spørgsmål, der melder sig, når digte synges og gensynges. Årsagen er arbejdet med endnu en ny salmebog, holdningen til dette arbejde vil fremgå. Jeg fremfører:

1. Det kommer ikke an på, om man forstår det, man synger. Når man synger det mange gange og lærer det udenad, fremstår forståelsen i glimt i en situation senere hen i livet, og deri ligger det værdifulde.

2. Tekster forvitrer, hvis man ikke passer på. Med at passe på mener jeg ikke, at man nænsomt moderniserer og iøvrigt lader forfatteren være kommissionsmedlem uden stemmeret. Jeg mener, man skal respektere forfatteren helt ud i det ortografiske.

3. Modersmålet skal ikke forblive nogen hellig ko. I det flersprogede Norge har man forlængst erkendt, at også salmebøger kan bringe tekster på fremmedsprog. Det uforståelige er med til at drage hjerterne opad.

Mine eksempler er blot nogle, jeg i øjeblikket har beskæftiget mig med. Jeg indrømmer, at de er heterogene, men det må ikke konne forvirre HMs agtværdige læsere.

1.

Gennem pressemeddelelser er det fremgået, hvilket top-hit-skema DDS kan opvise. Den officielle undersøgelse venter vi på endnu, men følgende resultat synes modsigelsesfrit:

Den mest populære salme i DDS er nr. 11: Nu takker alle Gud. Inspirationen er Jesus Sirach 50, 24-26 (dog vel ikke 22-24); teksten er efter det tyske, digtet af den ellers næppe betydelige ærkediakon Rinckart, oversættelserne til dansk anonyme og redaktionelle, det hele meget gammelt.

Denne salme er ikke aldeles forståelig, men heri ligger just effekten. For det første: hvad med takker i første linje? Ser danskere, at det er imperativ pluralis og ikke indikativ? Jeg foretog i sin tid en undersøgelse af danskeres tolkning af verbernes modi i danske salmer og fremførte, at det dog mange steder var af interesse at vide, om dette nu var et faktum eller mere svævende. Min artikel blev imødegået af Herngreen, der skrev, at set fra mennesket er alt usikkert, set fra Gud er alt indikativ (HM X [1981] s. 85-90 og 152 f.). Dette er naturligvis sublim eksistentiel æstetik, men populær forståelighed rummer det ikke.

Man vil huske, at i tredie linje forekommer glosen overflødigt i en udmærket mystisk betydning, som ingen i den normale menighed kan andet end misforstå. I salmens trediesidste linje stanges dativen dig ud på en måde, der forudsætter daglige filologiske sysler for at fattes.

Alt dette ikke for at kritisere den populære salme, men for at fremhæve, at dens

popularitet ingenlunde mindskes, fordi dens fortegn ikke er ønsket om forståelighed.

2.

Det ovennævnte eksempel var en oversættelse med mange rettelser efter en næppe betydelig forfatter. Måske er det en god måde at finde brugssange på? Mit andet punkt skal være dette, at gode digtere mener ofte noget med det, de skriver, og hvis man ikke passer på, får teksten skrammer.

Dette lærer os, at mens man synger, tænker man ikke så meget. Det var en baggrund for bemærkningerne i det foregående afsnit, at det kan vi så fastslå. Nogle kan godt forstå indholdet i Rinckart, men de fleste kan det ikke.

Nu vil jeg så fremføre, at hvis der er mening og retning i et digt, kan man godt beslutte at respektere det. Tankegangen vil blive videreført i mit tredie afsnit.

Her vil jeg tillade mig at benytte materiale fra den verdslige danske sang, men forhåbentlig forvirrer og krænker det ingen. Jeg vælger Drachmanns Den Spillemand snapped Fiolen fra Væg, Rænker og Roser (1879) s. 51-55 og Samlede poetiske Skrifter, Folkeudgave IV (1907) s. 20 f. Forskellene mellem de to udgaver indskrænker sig næsten til, hvad man skriver med stort, hvad med småt (pronominer i specielle positioner, linjebegyndelser), men allerede disse homogeniseringer fører til, at en fortolkning af digtet på basis af andet end førsteudgaven er vulgær og uansvarlig. Hertil kommer spørgsmålet om layout, hvor alt andet end førsteudgaver bare kører spalte op og spalte ned uden nogen sans for optiske enheder. Men naturligvis er digtets videre skæbne meget værre endnu.

Nogle hymnologer vil huske, at dansk verdslig sangtradition falder i to næsten aldeles adskilte skoler, dels Højskolesangbogens, der sejrede og er bekendt, dels den mere metropolagtige og ækvivokke a la Erik Bøgh, hvis hovedpublikation er Danmarks Melodibog fra omkring år 1900. Drachmanns sang til Sextus Miskows udødelige melodi (med et Tempo di Valse i seks-ottendedelstakt) udkom naturligvis i dette værks berømte bind fire, men har aldrig appelleret til højskolekredse, hvilket har haft den ulempe, at der ikke på digtet har været øvet tekstkritik på Højskolesangbogens niveau.

Digtet har som bekendt en handling. I første strofe forfører kunstneren på det åndelige plan (senere bliver det Per og Hans, der sørger for udviklingen), og spillemanden siger: den Gamle han gier vel Forlov. I anden strofe gør den gamle det: saa faar jeg vel gi' jer Forlov, og i strofe tre hedder det sig fra bondeknøsens side, at den Gamle han gav jo Forlov. Dette er en episk udvikling, men allerede Danmarks Melodibog og mange senere udgaver, f.eks. Poul Reichhardts indsyngning, bringer linjen fra tredie strofe ind i første strofe, og så bliver alting nonsens. Det synes ikke at røre ret mange. Lige så lidt tænker folk efter, at dansen med gammeldags poetisering foregår udi den grønne Skov. Senere tryk lader der danses ud i den grønne skov, som var det en galoppade henad markvejen, og det er jo helt ud i skoven.

Så meget til handlingens sammenhæng. I detaljer kunne man blive ved. Man vil bemærke, at der er tale om at snappe Fiolen fra Væg, at fingre sig over sit Skæg og slå sig ned ad sin Læg fra strofe til strofe med sammenbindende rim. Disse har haft til hensigt eller vel blot følge at introducere den sjældne men plastiske vending Den Bondeknøs slog sig ned ad sin Læg, der vel er en variant af at klaske sig på lårene osv., men ikke en floskel, derimod en sprogskabelse, der får én til at spærre munden op og klø sin albu'.

Nå, men i Den danske Sang, Sange og Salmer for skole og hjem, hvor denne vovede skildring af menneskets trang til at reproducere sig har fundet plads (udg. 1953, s. 558 ff.) og sågar anbefales foredraget med humør, hedder det slog sig over sit læg. Ingen forstår en

disse. Som filolog finder man det trøstesløst, at ingen tænker, mens de synger, at der sågar findes professionelle sangere, der kvæder om at ride sig under ø uden at ane, hvor det fører hen.

Men jeg vil prøve at kigge omkring et hjørne mere end den filologiske surheds. Vi bliver nødt til at indrømme, at Drachmann er stor nok til at tåle et par skrammer, og vi må vedgå, at end ikke modersmålet garanterer nogen logik, men at beruselsen kommer ad anden vej.

Hvorfor så ikke vove det ægte spring?

3.

Hvad dette går ud på, fremgår af min indledning. Vi er evangelisk-lutherske, og det vil sige, at næsten al vor vigtigste litteratur er på tysk. Hvad specielt salmer angår, så har Luther og Paul Gerhardt sådan set sagt, hvad det er nødvendigt at sige, og det kan da være sødt og kønt og godt at supplere det med halvgode oversættelser og gode gendigtninger og danske originalpoesier, men er det et luthersk formål, man tilstræber dermed, eller noget andet og troen uvedkommende? Luther selv fremhævede jo stadig det rigtige i f.eks. at lade de kirkelige festdage foregå på latin.

Så er det, jeg kommer med mit tredie eksempel. Vi har set, at ligegyldige oversatte digte, der kun er delvis forståelige, er det mest populære af alt. Vi har set, hvordan en dansk sang af en sprogskabende digter forvitrer, uden at folk bryder ind, for det er slet ikke det forståelige, der fascinerer.

Så er det, jeg som tredie eksempel kommer med ham den unge mand, der pludselig begyndte på en salme, men han gjorde det ikke på sit modersmål, han gjorde det i originalversionen med det resultat, at de omgivende ikke forstod et pluk og fnisede og kom med forkerte tolkninger (Matt. 27,46, Mark. 15,34).

Denne beretning, der uafhængig af al tro i al fald skildrer eksistentiel ensomhed på det indre plan, rummer følgende aspekter, der burde forurolige i omgangen med salmer:

A: Jesus selv søger fundamental trøst i en klassiker, der rækker ud over det banale sprog, ja sågar er på udenlands.

B: Publikum kender ikke sine klassikere og fniser bare.

C: Jesus er altså ensom blandt mennesker, men da citatet jo i løbet af salme 22 fører til alt andet end fortsat fortvivlelse, udtrykker det ikke ensomhed over for Faderen; det udtrykker samhørighed med Faderen på kunstens tidløse plan. Sådan benytter et menneske sine salmer.

D: Man skal meget højt op i systemet, før man får lov at vide, at dette skal ses som et citat fra et kunstværk. Det har to grunde: for det første anses klassiske citater for at kunne bruges uafhængigt af deres kontekst, fordi nemlig de er klassiske; for det andet kues den almindelige kristne og hindres han i sin boglige viden. Kingos korssalme DDS 166 er propaganda, medmindre da Kingo slet ikke havde læst Davids salmer. Når det fjerde ord er frygteligt, passer det jo netop ikke til Jesu brug af salmen som salme, som noget foreliggende og afprøvet, som man træder ind i, når nøden melder sig.

Såvidt så indviklet. Jesus har vist, hvordan man bruger salmer. Enten laver man dem selv med rim og det hele, og det gælder muligvis Fadervor, eller også, og det melder sig i de egentlig akutte situationer, træder man i direkte kontakt med Faderen ved at citere klassikerne på originalsproget. Det er der, der ligger de værdier, der kan betale telefonen.

Jeg lancerede forslaget om at synge på andet end dansk på et møde forleden, men man er så glad for de danske salmers kønsdiskrimination, klassekarakteristik og nationalfængsel,

at man ikke indser, at det, der er noget værd efter den Augsburgske, det er sagt af Luther og Paul Gerhardt. På tysk, som vi alligevel er nødt til at lære.

Min konklusion: jo ældre og mindre forståelige salmer er, desto bedre. (Hvad værre er: jeg mener det!)

CHR. ANDERSEN

Se nu stiger Solen - En salme folk har taget til hjerte

Kan en 100-årig kaldes ung og frisk? En salme kan! I dette forår, for 100 år siden, kom en ny salme til verden i *Højskolebladet*. Det var "Se, nu stiger Solen af Havets skød", som vel er vor største morgensalme. Forfatteren var Jakob Chr. Lindberg Knudsen, opkaldt efter Grundtvigs nære ven og nidkære bannerfører Jakob Chr. Lindberg.

Faderen, Jens Knudsen, havde i 10 år været højskolelærer i Rødding og kom så til Kr. Kolds skole i Dalum. Han så hen til et nært samarbejde med ungdomsvennen, som han havde mødt i Forballum i Sønderjylland, hvor Kold var huslærer hos Jens Knudsens broder, Knud Knudsen. Jens Knudsen var blevet grebet af den unge huslærers tale om at lære de unge at tro på Guds kærlighed og fædrelandets lykke. Også det grundtvigske liv, som Kold var med til at skabe, var J. Knudsen optaget af. Men forventningerne gik i skår. To store, stejle personligheder på én skole var én for meget. Jens Knudsen blev præst, først i Aggersborg, senere i Lejrskov.

Faderens strenge opdragelse kom til at præge sønnen Jakob, der var født 1858 i Rødding, afgørende. I digterisk udformning går forholdet far-søn igennem mange af Jakob Knudsens romaner. Hans gudsbillede lånte træk af faderen, som han elskede, selv om han ikke forstod hans ofte urimelige hårdhed. I den højskoleprægede kreds, som familien færdedes i, var det naturligt for Jakob Knudsen at begynde ved landbruget. Men det lå slet ikke for ham. Studierne blev den mislykkede landmands redning. Dog lovpriste han senere jorden - i sin digtning.

Tro var for Jakob Knudsen ikke en religiøs overbevisning, som han ved tænkning eller længsel var nået frem til. Men han troede, fordi han ikke kunne andet. For at redde livet var han tvunget til at tro på Guds grænseløse kærlighed. I en hilsen til sin gamle menighed i Mellerup skrev han i 1915, da den fyldte 25 år:

> Jeg er et af de mennesker, som er i Guds vold, på nåde og unåde, enten jeg vil eller ej. Jeg kan godt gøre ugudelige ting, og være fuld af ugudelige tanker; men jeg kan ikke løbe fra ham. Jeg er lænket til hans fodskammel som en træl eller som en hund. Folk, der er stillet sådan, de må tro på Guds kærlighed, de må eje den grænseløst, uden alle betingelser.[1)]

Jakob Knudsen var kommet til Mellerup i 1890 som valgmenighedspræst. Tre år efter besluttede han og hustruen, Frederikke, at opløse deres ægteskab. Det vakte stor sorg i menigheden, der holdt af dem begge. Men det rokkede ikke menighedens tillid til deres præst. Det skete først i 1896, da han giftede sig med afdøde højskoleforstander Beks 19-årige

datter Helga. Nu blev Jakob Knudsens stilling så vanskelig, at han valgte at tage sin afsked. Familien levede herefter af hans omfattende forfatterskab. Hans bøger er stadig meget læseværdige, måske mere ved spørgsmålene, de rejser, end ved svarene, de giver. Også som foredragsholder blev Jakob Knudsen stærkt eftersprugt.

I Mellerup-tiden skrev han i 1890-91 tre salmer, der i 1953 kom med i *Den Danske Salmebog* (DS): "Tunge mørke natteskyer", "Se nu stiger solen" og oversættelsen "Vi pløjed og vi så'de", som er oversat fra engelsk *We plough the fields, and seattle,* Jane Montgomery's oversættelse af Matthias Claudius' tyske *Bauernlied.*[2)]

"Se nu stiger solen" er anderledes end andre salmer. Det er da også drøftet, om den overhovedet er en salme.[3)] Men diskussionen er uden betydning. Ved optagelsen i DS er den lyst i salmekuld og køn. Endda er den blevet en af vore mest folkeyndede salmer, som kan synges ved alle lejligheder. Ved gudstjenester, folkelige og kristelige møder, bryllup og begravelse. I sorg og glæde. Den har det hele. Det kan ikke undre, at salmen ved en Salmernes TOP-5 i *Kristeligt Dagblad* i 1984 blev vinder med 469 stemmer af 1448 mulige.[4)]

Salmen blev trykt i Højskolebladet 20. marts 1891 under overskriften: "Morgensang". I samme form findes den i DS. Bortset dog fra, at "j" er slettet i skjød (v. 4) og skjærmer (v. 6) sejers-jubel (v. 7) gengives nu med et indskudt "e".

Inden offentliggørelsen har salmen været lagret i kladde i over 3 måneder. Lektor Povl Schmidt, Odense, har i Ny Kgl Samling fundet den første nedskrivning af "Se nu stiger solen".[5)] Jakob Knudsen har ikke villet ofre ekstra papir på digtet, som er nedskrevet på bagsiden af s. 179 og 178 af manuskriptet til "Cromwells Datter". Som det ses af manuskriptet er v. 1-4 skrevet 6/12-1890, v. 5 dagen efter og de to sidste vers 8/12. Enkelte rettelser er foretaget allerede i kladden. I første vers er "livets kyst" ændret til "verdens kyst", så det modsvarer "livets kyst" i sidste vers. Den største ændring er i v. 5, hvor "Her er det, som ånder" er rettet til "ret er det, som ånded". Ændringen er sandsynligvis foretaget samme dag, 8/12, som salmen er færdig. Det ses af rettelsen, som har samme blæktykkelse som de to sidste vers.

Undervejs til den endelige trykning er der kommet endnu et par ændringer. I v. 6 er "sejle" ændret til "drage". Ordet sejle svarer bedst til billedet af havet. Ordet "drager sprænger i nogen grad billedet, men passer bedst til menneskelivet. I samme vers er "Lysets Gud og mørkets garn" ændret til "livets Gud og dødens garn". Ændringen er en klar forstærkning af udtrykket. Ingen modsætning er større end liv-død. Rettelsen "følger" til "skærmer" i samme vers er næppe en forbedring.

Jakob Knudsen var naturelsker, hvad der tydeligt afspejles i hans digtning, intenst sanser han sollyset og dets virkning på naturen, dyr og mennesker. Med tanke på Frans af Assisis solsang kan "Se, nu stiger solen" kaldes det moderne Danmarks "Solsang". Fælles for de to er betagetheden af Guds skaberværk.

I særlig grad er lyset hos Jakob Knudsen udtryk for glæde. Om Karl Wintrup, en ung mand i bogen *Afklaring* hedder det, " ... at det var ligesom han fik sol i øjnene, når han så på Rebekka". Men lyset er også nyskabende. I digtet *Jomfru Maria* fra 1904 lader Jakob Knudsen undfangelsen ske ved en lysvision.

Der er antydninger i Jakob Knudsens digtning som kunne tolkes som solmystik eller ligefrem soltilbedelse, men Jakob Knudsen er ikke en henrevet naturtilbeder, der blot besynger verdensaltet med stemningsfulde ord. Skaberen er der hele tiden, også i 1. vers af "Se, nu stiger solen". Han er i solens lys, ja, det er hans ånd, der strømmer ind i den nye dag. Solen står for lys og glæde, ja, salig jubel. Et meget stærkt udtryk i den nøgterne digters pen.

Fødslen af en ny dag, kommet ud af skaberværkets moderskød. Et gentaget under, men lige nyt, hver gang det sker. I et storslået ordmaleri bliver de fire elementer stillet til tjeneste for den nye dag: Luft, vand (bølge), ilf (brand, glød) og jord (verdens kyst.

Sognepræst Jens Lyster har skrevet en dybtgående analyse af salmen, som også nærværende arbejde har nydt godt af.[6] Han hælder til den anskuelse, at når Jakob Knudsen lader lyset "lande" i stedet for det mere nærliggende "ramme", har det forbindelse med et skib, der lander med en kostbar last. Det kunne da ligge nær at tænke på sagnet om Kong Skjold, det nyfødte nor, der lander i Danmark. Særlig gennem Grundtvig var dette sagn blevet noget nær folkeeje. Lyster opsummerer: " ... sagnet om kong Skjold er ladet med associationer og formentlig også inspirationen til denne morgensang". Jeg tør ikke afvise tanken, men nærer et gran skepsis.

Salmens indledning: "Se" kan Jakob Knudsen have lånt fra salmetraditionen. Særlig Kingos: "Se, hvor nu Jesus træder". Men lige så sandsynlig er det engleordene: "Se, jeg forkynder jer en stor glæde", der har inspireret digteren. I hvert fald sker der noget, som kræver opmærksomhed med alle sanser: "Se"!.

Hvor digteren står ved salmens begyndelse, om det er ved Aggersborg eller i Mellerup ved Randers Fjord,[7] er ligegyldigt gætteri. I modsætning til *Den signede dag*, hvor Grundtvig er sammen med menigheden i et mangestemmigt kort, står han alene, vendt mod solen og synger med lavmælt tone sine tanker ud:

> Se, nu stiger solen af havets skød
> luft og bølge blusser i brand, i glød;
> hvilken salig jubel, skønt alt er tyst,
> medens lyset lander på verdens kyst.

Nu må digteren tage en dyb indånding og synge Gud en sang for den lyse dag. "End" = tidligere går vel på erindringen om barnesindets møde med morgenens sødme. Og dagen er frydefuld - trods alt ondt, som digteren kender på sin krop:

> Jeg vil ånde luften i fulde drag,
> synge Gud en sang for den lyse dag,
> takke ham, at morgnen mig end er sød,
> at mig dagen fryder, trods synd og død.

Gud - i solens lys - får al mørkhed til at vige. Han er virkende i al sin vælde og suverænitet. For ham vil digteren bøje sin stive nakke. Derfor griber han til Jesu bøn i Gethsemane: "Din vilje ske". Endnu en sans aktiveres. Kroppen er med i oplevelsen: "føle morgen i sjøl og krop". Det er "Følesansen, der sluser den nye dag ind i sjæl og krop" (Lyster):

> Takke ham, som gav mig, når sol står op
> selv at føle morgen i sjæl og krop,
> at al mørkhed svinder og sjælevé,
> blot jeg trygt vil sige: Din vilje ske!

Hver morgen begynder en ny dag, der må favnes, som vi må tage til os. Det bruger Jakob Knudsen de skønneste ord om: Moder, søster, elskte, der samles i ordet: "Min kærlighed".

4/12 41

Se, nu stiger Solen af Havets Skjød,
Luft og Bølge blusser i Brand og Glød.
Hvilken salig Jubel, skjønt Alt er tyst,
Medens Lyset vandrer paa ~~Havets~~ Verdens Kyst

Jeg vil vække [illegible] i hver [illegible],
Synge Guden Sang for denne nye Dag,
Takke ham, at Morgenen mig end er [illegible]
At mig Dagen skjænker, trods Synd og Død

Takker hver, som gaar [illegible], naar Sol staar op,
Selv at føle Morgenen i Sjæl og Krop,
At al Mørkhed svandt og Glæde,
Blot ej trygt vil sige: Du vil, ikke.

O, at ej tør fare Vej, skjøn Dag,
Kalde [illegible] med Navn, men Sjæles [illegible],
Alle gjør Navne, som [illegible] [illegible]
Moder, Søster, Elsker i min Kjærlighed

7/11 86

Lysvæld bag ved Lysvæld i Himlen ind
Did, hvorfra du kommer mit Morgnens Vind
(Det som om det aanded!) ~~Hvor er det, som ...~~ af Lyset ud —
O du min Fader, min Skaber, Gud!

8/12

Lad mig ikkun sejle ad natmørkt Hav
Lad mig ikkun stevne mod min Grav,
Lysets Gud mig følge, jeg er hans Barn,
Ud hans Haand mig rive af Mørkets Garn.

Se, da stiger Solen af Hav frem
Alle Dødens Skygger for evig Flugt
O for mægtig Trøst, for salig Lyst
Lyset stander stille for Livets Dyb.

Hans ven Holger Begtrup var ikke glad for dette vers, som han syntes var kluntet og for personligt måske. Men det opvejes af den inderlige betagethed. Godt, at vi har et sådant vers i salmebogen, hvor det pæne og friserede er lagt bort, og hvor vi møder en næsten ublufærdig varm kærlighedserklæring til den nye dag - og til hans kære.

O, at jeg tør favne dig, skære dag,
kalde dig ved navne, min sjæls behag,
alle gode navne, som bedst, jeg ved:
Moder, søster, elskte: Min kærlighed.

I det næste vers kommer faderen ind. Men han er her smeltet sammen med Lysbringeren, Gud Fader selv:

Lysvæld bag ved lysvæld i Himlen ind,
did hvorfra den kommer nu, morgnens vind,
ret som om det ånded af lyset ud -
o du milde Fader, min Skaber Gud!

Umærkeligt glider salmen fra morgenens lys i v. 5 over til evighedens lys i næste vers, der både er nutid og fremtid. Hvert øjeblik står et menneske overfor evigheden, hvor livets (eller lysets) Gud river mig ud af dødsmørket. Det er ikke bare fremtidigt. Det *er*. Digteren elsker livet i al dets brogethed. Han er ikke en pilgrimsvandrer, der blot styrer gennem jordelivet for at komme i Himlen. Men omstrålet af Guds himmelske lys tør han se mod den grav, der skal være hans - "drage ad natmørkt hav". Han er ikke alene på den sidste vandring, men barn af den Fader, der rækker ham hånd, når andres hænder må slippes:

Lad mig nu kun drage ad natmærkt hav,
lad mig ikun stævne imod min grav;
livets Gud mig skærmer, jeg er hans barn,
ud hans hånd mig river af dødens garn.

Salmen begyndte med solens opstigen af havet - sådan ser det ud for os. I sidste vers er soltråden taget op under jubel. Endda med sejrsjubel. Der er ingen afmatning. Engang, i Guds time, på opstandelsesmorgenen, stiger solen op på ny. Her i denne verden kaster døden sin skygge. Men engang skal dødsskyggerne drives bort. Solen lander her på *livets* kyst!

Se, da stiger solen af hav på ny,
alle dødens skygger for evig fly,
o for sejersjubel, for salig lyst,
lyset stander stille på livets kyst!

I stærke malende billeder tegnes Guds Riges sejr over dødsmagterne på den yderste dag.

Jakob Knudsens urolige, knortede natur var gennem slægtsarven delt mellem faderens tunge sind fra den vestslesvigske bondeæt og den mere lette, harmoniske Boisen-familie, som moderen tilhørte. Det er nok rigtigt, som præsten Oscar Geismar har sagt,[8] at "Jakob Knudsen bar sit kors med sig på ryggen, og det slap kun sit tag, når Guds ånd undte ham kortvarige

hvilestunder". I en af disse oaser er salmen skrevet. Ellers levede Jakob Knudsen med tungsind, anfægtelser og nagende anger mere i stemningen fra "Tunge mørke natteskyer". I sin roman om Martin Luther - *Angst og Mod* - lader Jakob Knudsen angsten være det skød, hvoraf modet fødes.[9] "Se nu stiger solen" har givet genklang i manges sind. Men nedskrivningen af tankerne om lysets sejr over mørket har nok også en stund hjulpet digteren selv gennem de mørke natteskyer. For så vidt kan vi sige, at Jakob Knudsens "solsang" er en "nøglesalme", da den bærer tydelige spor af den strid, digteren kæmpede med sig selv for at kunne være rodfæstet. Alligevel er "Se, nu stiger solen" ikke et privatdigt. Den har et budskab til andre: Vær med i glæden over den nye dag! Tak Gud for livets vidunderlige gave! Lev i opstandelseshåbet, givet af den Herre, der sejrede over døden!

I Jakob Knudsens skønne 100-årige salme får vi hans dyrekøbte svar på, hvordan et menneske finder sig selv og derved opfylder sin bestemmelse.

P.S. Se, nu stiger solen - i salmetillæg, salme- og sangbøger

Første gang *Se, nu stiger solen* - kom med i en salmesamling var i 1892, da Brücker og Jakob Knudsen udgav "Salmebog for Kirke og Hjem", et navn, som kirkesalmebogen senere overtog. Siden har salmen været med i alle grundtvigske salmebøger og i en lang række tillæg til kirkesalmebogen. Malling har optalt ialt 11. Hertil kommer, at Jakob Knudsens salme var med i alle tre forslag, der forberedte Den Danske Salmebog, det sønderjydske, 1943, det grundtvigske i 1944, og det tidehvervske Midtjydske Salmekonvent i 1947.

Den Sønderjydske Salmebog, der kom i 1925 havde ikke Jakob Knudsens salme med, men medtog dog Vi pløjed og vi såde-.

Ved opringning til alle kirkesamfund i Odense, også Luthersk Mission, har det vist sig, at Se nu stiger solen- er med i alle deres sang- og salmebøger.

I Højskolesangbogen kom salmen med i 1899. Med den stærke spænding, der var mellem de kirkelige retninger, var det forståeligt, at det varede længe, inden den kom med i Indre Missions sangbog. Hverken i Hjemlandstoner i 1896 eller i sangbogen, der kom i 1910, senere suppleret med et tillæg i 1921, fik den foretræde. Men da Hjemlandstoner kom i 1953 var der ingen tvivl om, at salmen også hørte hjemme i missioneshusene.

Norge er det eneste udland, som har taget den nu 101-årige med i en officiel kirkesalmebog. Det 4. vers er dog udeladt... Måske opfattedes det - ligesom af Holger Begtrup i sin tid - for privat... Jeg kan derimod ikke tænke mig, at det direkte skyldes sexualangst, som J. Lyster plæderer for i "Hanegal og Morgensang". Så sippede er Agnar Mykles landsmænd dog vist, trods alt, ikke!

Nærværende arbejde var foreløbigt afleveret til HM 15. oktober. Jeg har derfor ikke taget hensyn til Jens Lysters artikel: "Se, nu stiger solen i hundred' år" i Kr. Dagblad, Teologisk Forum 21. oktober, som er en udvidelse af indlægget i førnævnte festskrift til Dahlerup Koch. I Teologisk Forum har Lyster en mindre fejl. I rettelsen i v. 5 mener han, at der har stået: Støv er det, som ånder-". Men en nærlæsning siger, at det oprindeligt har været: "Her er osv".

Anmærkninger

1. Jakob Knudsen: *Ide og erindring*, udg. af Jørgen Jensen og Th. Krøgholt, 1949, s. 233.
2. Anders Malling: *Dansk Salmehistorie*, IV, s. 339.
3. A. Malling: "Den er ingenlunde i den gængse salmetone", *Dansk Salmehistorie*, IV, s. 339. Samme udtryk citeres med tilslutning af H. Dahn i *Salmehåndbog*, s. 462.
4. *Kristeligt Dagblad* 10/8, 1984. Næst i rækken var "O, Kristelighed" med 313 stemmer,

Derefter kom følgende nr. i *DS*: 248, 46, 675.

5. Poul Schmidt: *"Drømmens Dør". Læsninger i Jakob Knudsens forfatterskab*, Odense 1984, s. 174-76 og 190.
6. Artiklen "Se, nu stiger solen i hundred år" i *Hanegal og Morgensang*. Afhandlinger tilegnet Andreas Dahlerup Koch den 11. august 1991 (udkommet i 7 eksempl).
7. P. Poulsen: *Kendte sange og deres forfattere*. P. Poulsen syntes at mene, at det er Aggersborg, der har inspireret. Cit. efter Malling: *Dansk Salmehistorie*, IV, s. 339: Malling mener selv at salmen er skrevet i Mellerup.
8. O. Geismar: *Den Evige Sang, Ny Samling*, 1929, s. 150.
9. Op.cit., s. 154.
10. I Olesen Larsens *At være Menneske*, bind I, København 1967, er der en tolkning af salmen, som jeg dog ikke har udnyttet.

N.B. Jens Lyster har bedt mig meddele, at han ikke er ansvarlig for billedteksterne i Teologisk Forum oktober 1991. De skyldes formodentlig en eller anden redaktør på Kristeligt Dagblad.

Red.

Vær velkommen

(Kirkeblad for Syd-Tønder Amt, 28. årg. nr. 1, 1980-81)

1. søndag i advent begynder kirkeåret, og nytårsdag begynder kalenderåret. Til kirkens nytår gendigtede Grundtvig i 1849 en gammel dansk salme (DDS nr. 66), og med den som mønster skrev han samme år en salme til nytårsdag (DDS nr. 664). Begge salmer har fire vers, som alle begynder med "Vær velkommen, Herrens år, og velkommen herhid (= hertil)!" og slutter med "Velkommen, nytår, og velkommen her!"

Kirkeåret kaldes Herrens år, fordi det består af helligdage, hvor Herrens menighed holder gudstjeneste. Kalenderåret kaldes Herrens år, fordi årstallet regnes fra Kristi fødsel. (Vi lever nu i det Herrens år (anno Domini) 1980).

Inden for denne velkomst-ramme har hvert vers to linier, der i adventssalmen har forkyndelsens, i nytårssalmen bønnens form.

Adventssalmen forkynder:

Julenat, da vor Herre blev fød,
da tændte sig lyset i mørkets skød!

Påskemorgen, da Herren opstod,
da livstræet fæsted i graven rod!

Pinsedag, da Guds Ånd kom herned,
da nedsteg Guds kraft til vor skrøbelighed.

Herrens år med vor Guds velbehag

nu bringer os glæde hver Herrens dag!

Tilsyneladende handler de fire vers om kirkeårets tre højtider + alle de almindelige søndage ("hver Herrens dag"). Men bemærk, at de tre højtidsvers handler om fortiden og siger "da", mens kun det sidste vers handler om os og siger "nu".

Den glæde "med vor Guds velbehag", som engang blev forkyndt julenat, den bringes nu til os hver søndag - i kraft af, at Herren er opstanden og har sendt os Guds Ånd. Vers 1-3 er begrundelsen for søndagsglæden i vers 4, som er salmens egentlige indhold.

Men Herrens dag er ikke bare en ugedag, den er også "evangeliets lyse dag", "den signede dag". Læg mærke til, hvordan det dages i løbet af vers 1-3: julenat - påskemorgen - pinsedag!

Med bare to linier får vi i hvert af de tre vers en bibelsk fortælling og en hel prædiken over den, bygget over de tre modsætninger lys-mørke, liv-død og kraft-skrøbelighed.

I nytårssalmen beder vi:

Sandheds Gud! lad dit hellige ord
oplive, oplyse det høje Nord!

Nådens Gud! lad dit solskin i vår
os skænke på marken et gyldent år!

Fredens Gud! den livsalige fred
du skænke vort land til at blomstres ved!

Fader-Gud! os til glæde og gavn
nytåret henskride i Jesu navn!

Igen 3 + 1! Tre gudsbetegnelser, der siger, hvad Gud skænker: sandhed, nåde og fred, og én, der siger, hvad Gud er: Vor Fader.

Og tre ting, vi beder om: ordets lys, frugtbarhed og fred, - og så hvad man kunne kalde en bøn for bønnen selv: Det er jo i Jesu navn, vi beder til Gud som vor Fader. Ved en tilfældighed er kalenderåret kommet til at begynde ugedagen efter jul, hvor vi hører, at Jesus otte dage gammel blev omskåret og fik navn. Dermed fik vi den nytårstanke foræret, at vi giver os fremtiden i vold i Jesu navn.

Vers 1-3 har også en geografisk linie fra Norden over Danmark ("marken") til grænselandet, hvor der var krig, da salmen blev skrevet. Et gyldent år på marken betyder ikke bare et godt høstudbytte. Det er også billedligt at forstå om folkets oplivelse og oplysning.

Jørgen Kristensen

Det finnes en dyrebar rose - 46 melodier med satser for sang og klavér/orgel til tekster av Svein Ellingsen.
Redaktion Åke Haavik. Verbum's forlag, Oslo 1989. 110 s, 40 nrr. ISBN 82-543-0441-6.

I anledning af Svein Ellingsens 60-års fødselsdag 13. juli 1989 udgav forlaget Verbum en antologi med 46 melodier til tekster af Svein Ellingsen. Antologien har fået navn efter den første af teksterne: 'Det finnes en dyrebar Rose'. Melodierne, der som undertitlen angiver, er udgivelsens hovedsag, er omtalt andetsteds.

De ialt 40 melodier af en lang række forfattere, er samlet som en musikalsk buket til 60-års fødselaren og virker imponerende i deres mangfoldighed. Først og fremmest er de mange melodier et vidnesbyrd om den stærke inspiration, der er udgået fra Svein Ellingsens person og salmeforfatterskab.

Svein Ellingsen er en central skikkelse i ikke alene norsk, men også nordisk salmedigtning. Hans salmer findes ikke alene i Norsk Salmebok, men også i et utal både norske, svenske og danske salmebøger og salmesamlinger. Derfor har Det finnes en dyrebar Rose interesse langt udenfor en snæver kreds af præster og organister.

Svein Ellingsens salmer dækker alle den traditionelle salmedigtnings områder. Det er derfor naturligt, at Det finnes en dyrebar Rose er inddelt i fem afsnit, der handler om 'Kirkeårets julekrets', 'Kirkeårets påskekrets', 'Vårt liv i kirken', 'Vårt liv i verden' og 'I tvivl og tro'. Stilen er stilfærdig, inderlig, klar og ærlig helt ind i det selvudslettende. Samtidig trænger teksterne sig på med en uimodståelig styrke. Deres anliggende er centralt kristeligt, hvadenten det drejer sig om (kirke)årsttidssalmer, kristen- eller menneskelivet i almindelighed, eller det drejer sig om salmer om den enkeltes tvivl og tro. Det teologiske indhold får imidlertid aldrig lov til at overtone salmernes jævne og ligefremme menneskelighed. Selvom der i Det finnes en dyrebar Rose er udprægede gudstjenestesalmer, er det altid den personlige tone, der præger Svein Ellingsens salmer. Derved er de i usædvanlig grad levende og anvendelige, noget som også deres åbenhed og musikalitet bidrager til.

Titelsalmen fra 1986, nr. 1, kan sammen med julesalmen 'Som markens hyrder fulgte englers bud' fra 1983, nr. 6, og aftensalmen 'Jeg kommer, Gud, til dig med alt', nr. 37, fra 1988 stå som eksempler på nyere Svein Ellingsen-tekster, sådan som de møder læseren af Det finnes en dyrebar Rose. Der er brug for Svein Ellingsens salmer; menigheden og den enkelte har brug for dem. Det er det indtryk, der bliver tilbage efter læsningen af denne væsentlige fødselsdagsantologi.

Peter Balslev-Clausen

Det finnes en dyrebar rose - 46 melodier til tekster af Svein Ellingsen. (Udgivet 1989 på forlaget Verbum).

Nærværende bog, der er udgivet i året, hvor Svein Ellingsen fyldte 60 år, består af 46 ældre og nyere melodier, hvoraf mange er originalkompositioner, der præsenteres her for første gang. 36 komponister er repræsenteret med melodier og udsættelser af eksisterende melodier, udvalgt af Svein Ellingsen selv.

Samlingen er i 5 dele: I: "jul", II: "påske", III: "vort liv i kirken", IV: "vort liv i verden" og V: "i tvivl og tro". Bagerst er registret med bl.a. oversigt over, hvornår sangene kan bruges i gudstjenesten, og et komponistregister, der dog kun angiver komponisternes årstal og hvilke melodier, de har med, lidt sparsomt for en ikke-nordmand. Samlingen fremstår som en smuk, lille bog, rent praktisk havde den nemmere stået opslået på nodepulten, hvis den havde været længere i bredden end i højden mod nu det omvendte. Jeg fandt ikke umiddelbart nogen fejl i noderne, nodetrykket er overskueligt og logisk rent optisk, således at lange noder optager mere plads end korte.

Åbningsdigtet, der er udenfor nummer, og som har givet samlingen navn, "Det finnes en dyrebar rose", har melodi af Egil Hovland, der også er rimelig kendt som liturgisk komponist i Danmark. Egil Hovland (f. 1924) er repræsenteret med 3 melodier og 3 udsættelser og som sådan den bedst repræsenterede. Melodien til "Det finnes en dyrebar rose" er meget betegnende for hele samlingen, sangenes melodik er for det meste enkel, både hvad angår rytme og melodi, dog er Hovland bedre end de fleste til at opbygge en melodi, så den får et naturligt højdepunkt lidt over midten, hvorefter den lægger sig til hvile igen. Hans højdepunkt bliver den højeste tone i kompositionen (her takt 5 på ordet "frost"), et lille trick han bruger i alle 3 originalkompositioner fra samlingen. Melodien er enkel som billedet af rosen eller som kontrast til sætninger som " - Golgatas blødende sår", og passer godt i stilen til Svein Ellingsens digtning. Harmonikken er visepræget, som også mange af de andre satser, med flittig brug af dur og mol-septimakkorder og tilføjet sekst, meget iørefaldende, omend ikke grænseoverskridende.

En af Svein Ellingsens yndlingskomponister er den engelske komponist Orlando Gibbons (1583-1625), af hvem han har medtaget 3 melodier. Især melodien til "Palmesøndag"er et kerneeksempel på, hvad der gør en melodi god, dengang og nu: igen, som hos Hovland, melodisk højdepunkt i 3. tekstlinje på ordet "kveld" og udover det et skift mellem 2-delt og 3-delt takt, vel og mærke 3-delt dels som "små treere" (1/2 + 1/4) og store treere (1/2 + 1/2 + 1/2), Det kunne man med rette kalde rytmisk musik. Generalt fanger
melodierne med vekslende taktarter i samlingen mere end de helt regelmæssige.

En anden, der også fanger interessen, er : "Du som favner alle slekter" af Harald Gullichsen. Det er en melodi, der kommer vidt omkring med associationer til både Wagner (takt 1-8), norsk folketone (8-12) og moderne modalitet (12-16). Den åbner døren til en mulighed for at føre elementer fra moderne kompositionsmusik sammen med fællessangens krav om sangbarhed. Det er en sang, der slår ud med armene (Du som favner alle slekter), og selvom den i mine ører har et glimt i øjet, har den også en stærk vilje. Flere af samlingens komponister gør brug af træk fra kirketonearterne (modi'erne), ikke konsekvent, men som krydderi, f.eks. et anstrøg dorisk i Erling Nordbergs "Å under", en slags modal, gregoriansk melodi "Gud, riv oss ut av tidens jag" af Kjell Habbestad og "Alt som lever" af
Roland Forsberg. Det virker godt.

Også "O Herre! Lytt til ropet" af Kjell Habbestad viser tilbage og peger frem ved brug af modalitet. Man bemærker knapt, at melodien er så simpel, som den er, da det harmoniske forløb er ret komplekst. Lad så være, at f.eks. takt 1-4 ligner et citat fra den franske komponist Jehan Alain, kirkemusikken skulle måske snarere gå i den retning end i retning af populærmusikken.
Stemningsmæssigt hænger tekst og musik godt sammen i de fleste tilfælde i samlingen, som

f.eks. Rik Veelenturfs "Sangen om byen", hvor byens pulserende liv illustreres med tonerne til en legesang, eller i T.I. Haapalainens nænsomme melodi til "Nå stilner larmen". Også i "Herre, kom og bryt din taushet" af Knut Nystedt føjer melodien sig godt til ordene, giver dem endog en ny dimension, idet den lader 2 vers gå sammen og 2. vers intensiveres med hurtigere nodeværdier end i 1. vers, så tro og forvisning (vers 2) står overfor tvivl og modløshed (vers 1).

Ideelt set burde en melodi skrevet indenfor de sidste 20 år, hvad langt de fleste i samlingen er, afspejle hvor vi står musikalsk, men opgaven er nok for svær, hvis man ønsker at opfylde fællessangens krav om en naturlig rytme, regelmæssige vejrtrækninger og rimelig melodiføring og toneleje. På den baggrund kan denne samling anbefales til solo- eller fællessang, men ikke mindst fordi teksterne fremstår som en flot helhed.

Birgitte Ebert

1 DET FINNES EN DYREBAR ROSE

Egil Hovland 1989

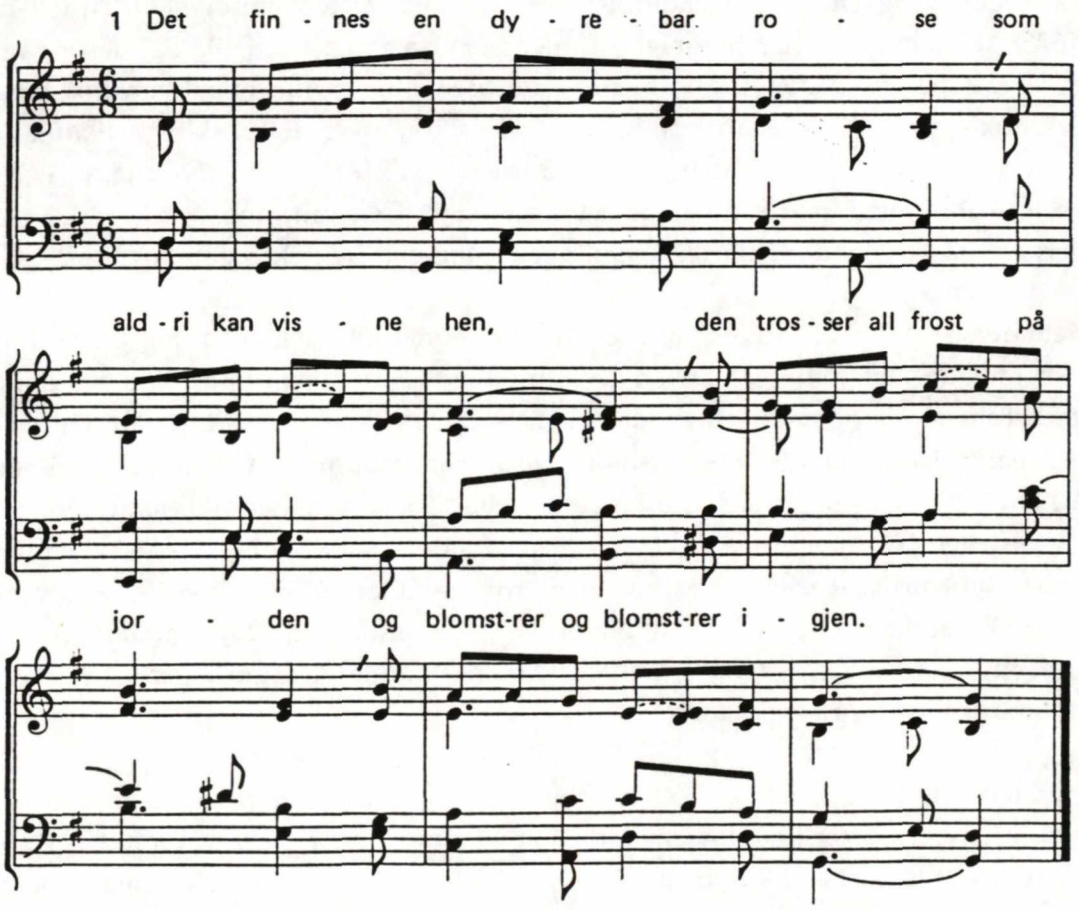

10 PALMESØNDAG

Orlando Gibbons 1623

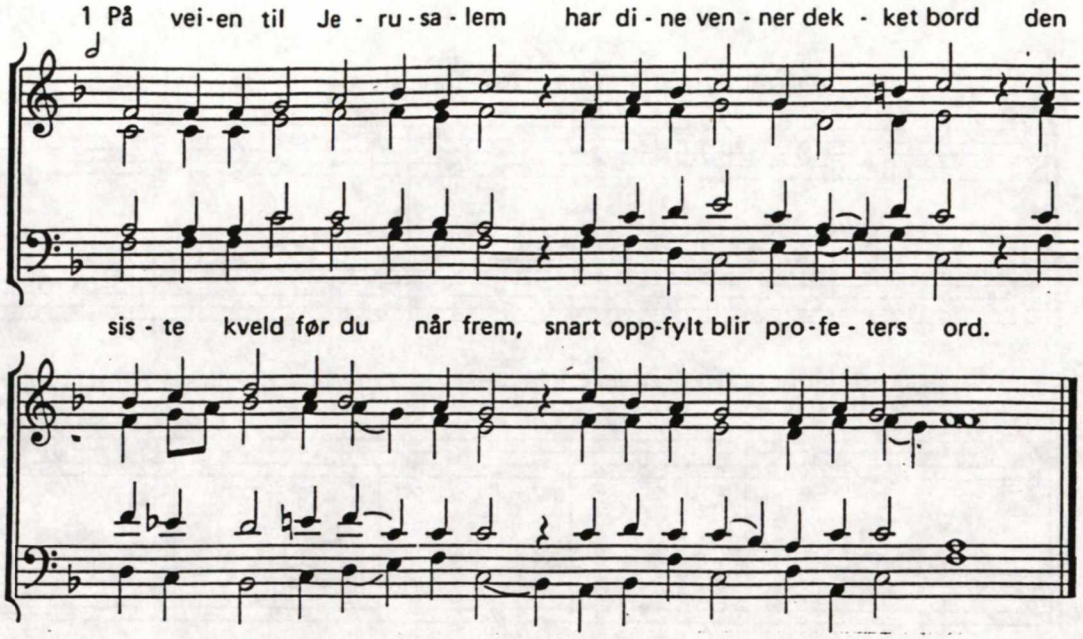

17 DU SOM FAVNER ALLE SLEKTER

Harald Gullichsen 1987

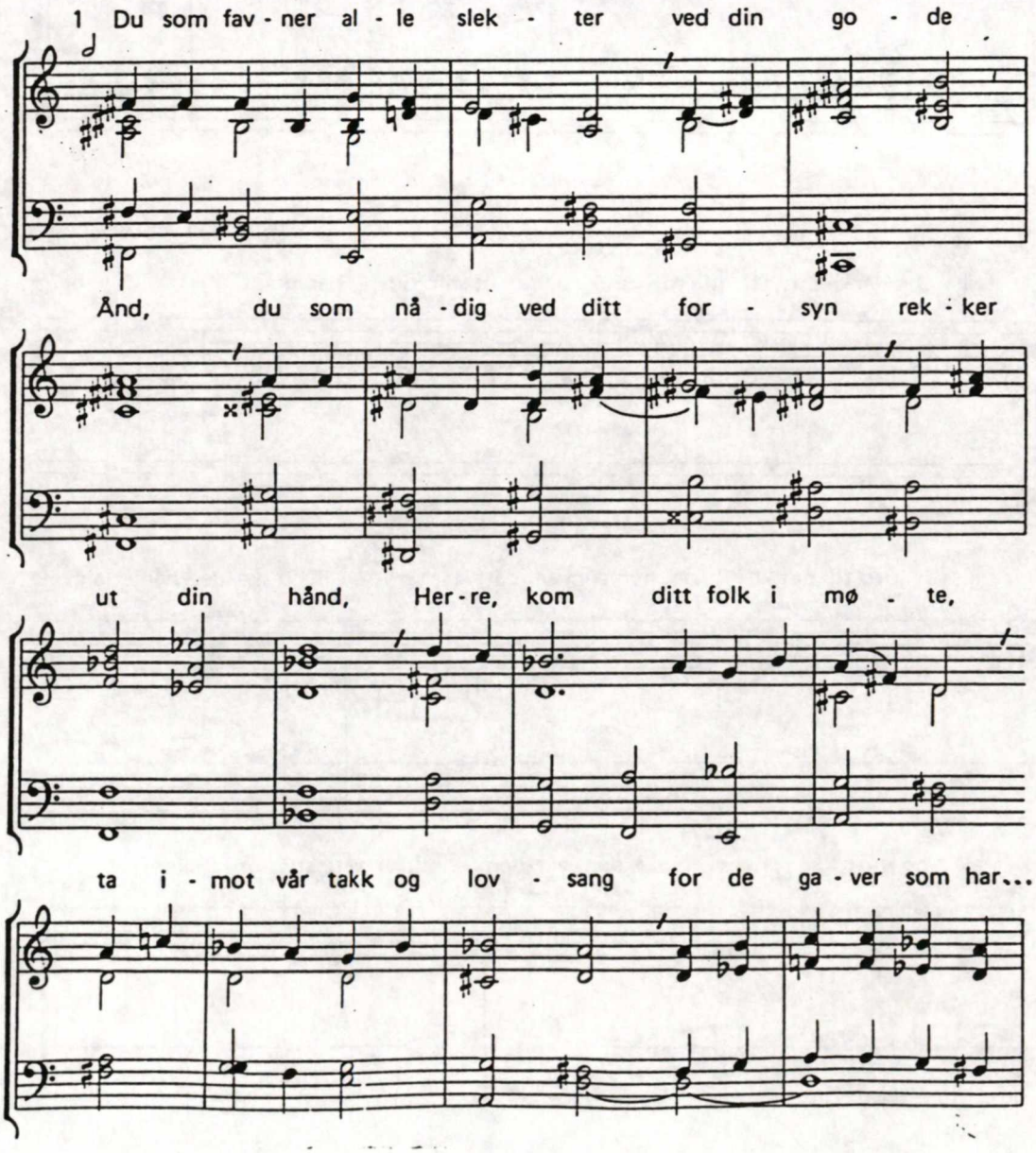

27 O HERRE! LYTT TIL ROPET

Kjell Habbestad 1979

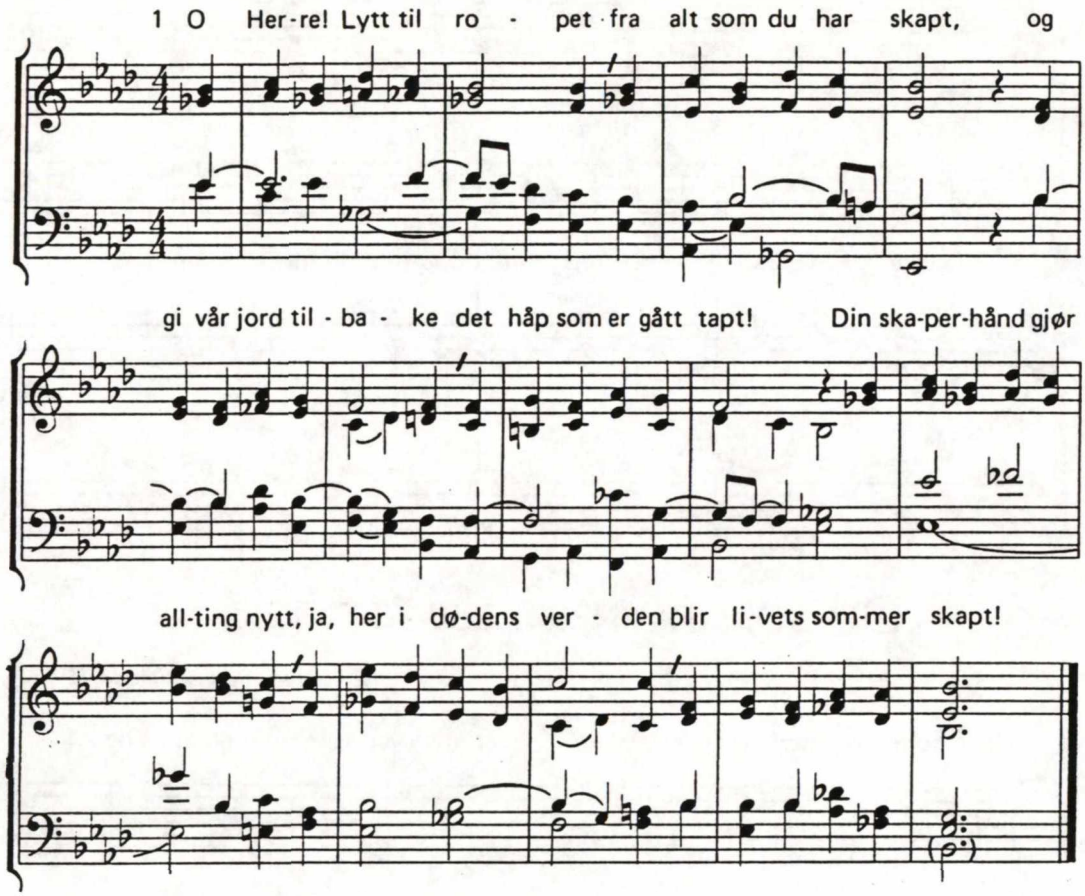

Hörður Áskelsson 1984

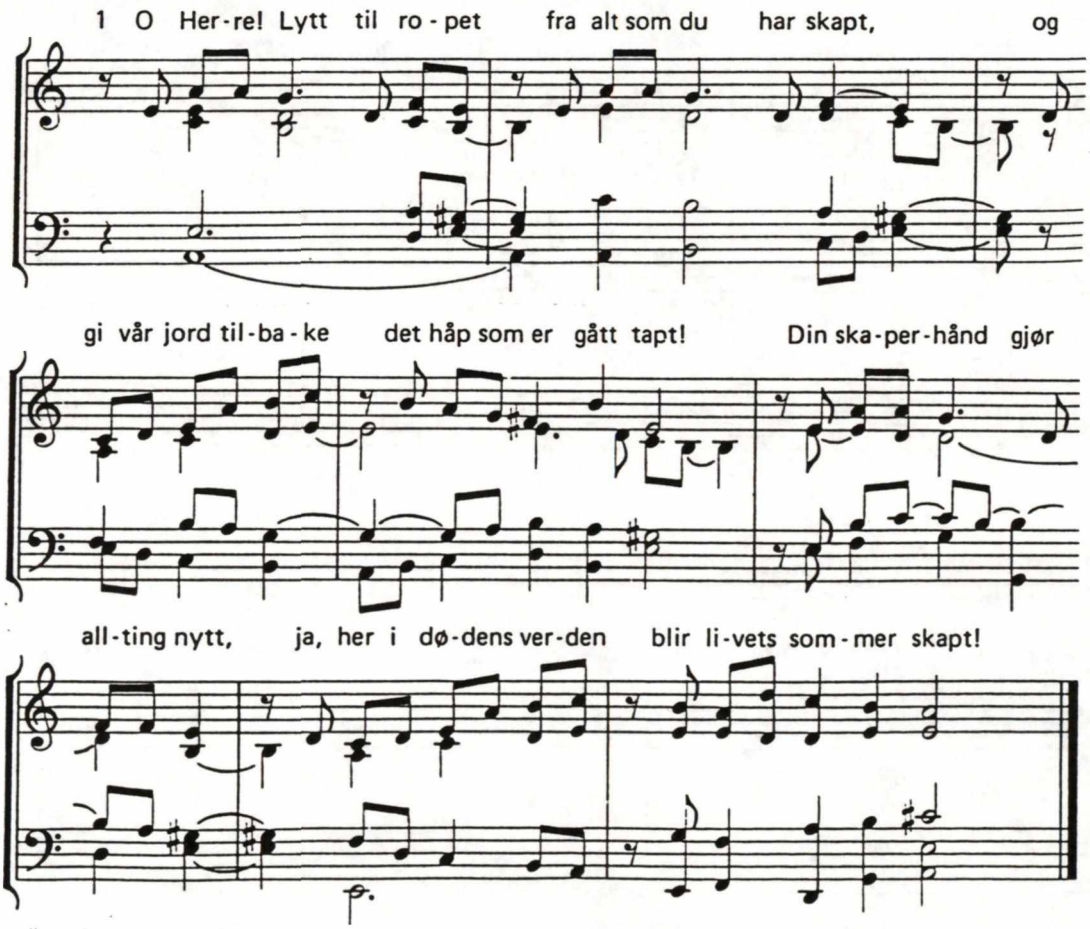

35 HERRE, KOM OG BRYT DIN TAUSHET

Knut Nystedt 1971

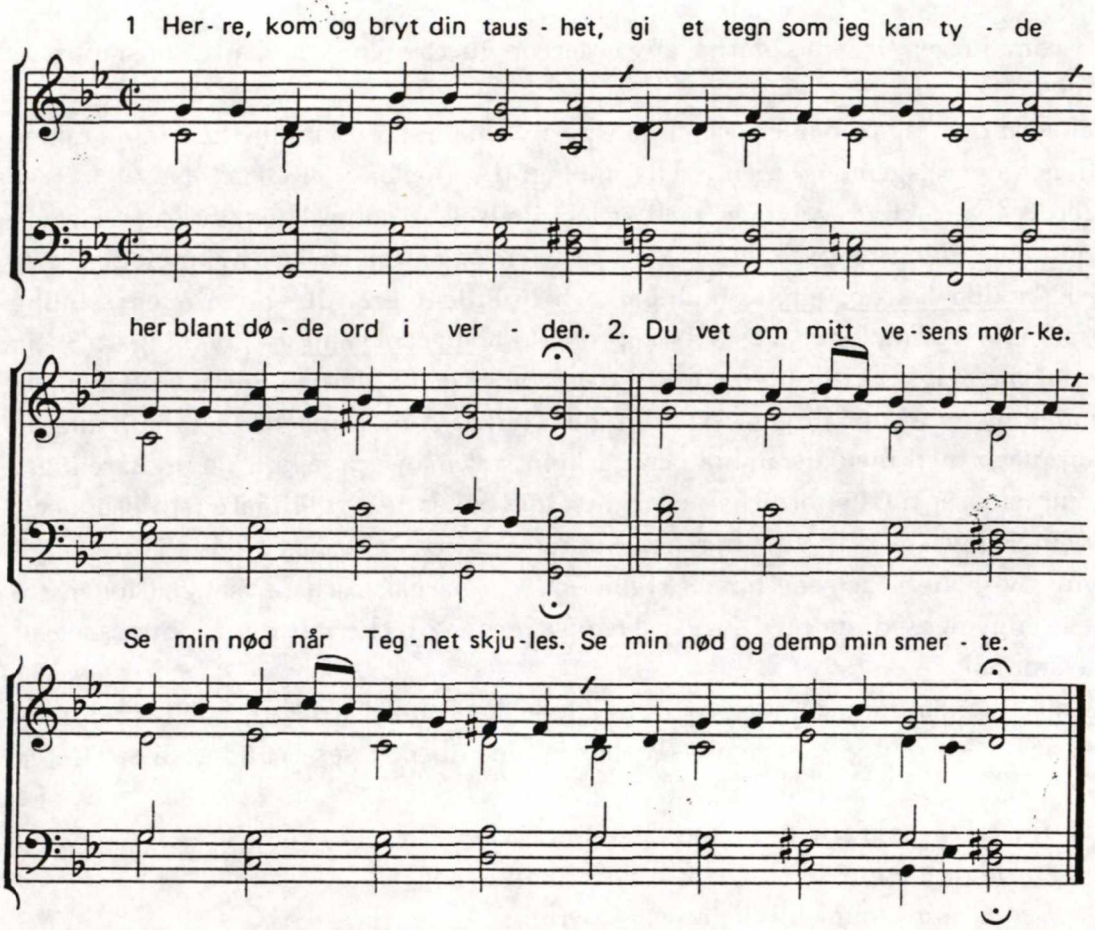

Gottes Lob wandert - Praises resound

Nordiska psalmer i engelsk och översättning:

Praisies Resound! A Collection of Hymns by Svein Ellingsen
Translations by Hedwig T. Durnbaugh
Music by contemporary Norwegian
Åge Haavik (Ed.) Norsk Musikforlag A/S 1991

Frühlicht erzählt von dir.

Neue geistliche Lieder aus Skandinavien
Ausgewählt und übertragen von Jørgen Henkys
Strube Verlag, München 1990

Lovsangen toner - från tid till tid och land till land. Diktare och tonsättare hjälper oss att artikulera. Tolkare till andra språk måste själva vara diktare och förstå musikens roll.

Hedda Durnbaughs paper till Svein Ellingsen-symposiet i Oslo, som dokumenterades i HM:s aprilnummer 1992, innehåller en rad intressante reflektioner kring översättandets konst. Bla. använder hun verben übersetzen och übersetzen för att tydliggöra översättandets mening och mål.

Ett verb som Jürgen Henkys gärna använder är übertragen, och hans substantiv är Übertragungen.

I båda fallen är det fråga om överföring, transport. Men först broslagning t.ex. inom ramen för Internationella arbetsgemenskapen för hymnologi (IAH) eller NORDHYMN.

Nu ligger två attraktiva volymer på bordet; **Praises Resound!**, en av Åge Haavik redigerad utgåva Ellingsen-psalmer i den österrikisk-amerikanska hymnologen och bibliotekarien Hedda Durnbaughs tolkningar och **Frühlicht erzählt von dir**, en samling nordiska psalmer i hymnologen och teologiprofessorn Jürgen Henkys' tolkningar. Svein Ellingsens gouache Stavkyrkan i Lom en marsdag pryder den i Norge utgivna volymen, en suggestiv målning av Hans Jürgen Willuhn den tyska, som finns både i lätthanterlig församlingsupplaga med melodistämma och i ackompanjemansupplaga. I den senare ingår utmärkta kommentarer till 45 nordiska texter; den lilla boken har ytterligare fem psalmer.

Bland Svein Ellingsens och hans norska tonsättares 14 psalmer hos Hedda Durnbaugh finner vi Fyldt av glede, I de sene timers stillhet, Noen må våke och Lovsangen toner. De texterna har hon gemensamma med Jürgen Henkys, och jag tycker att det är intressant att läsa dem tillsammans.

Nordens mest kända doppsalm ny, Fyldt av glede, heter hos Durnbaugh Filled with joy and gladness at life's wonder, hos Henkys Voller Freude über dieses Wunder. Sista strofen på engelska:

> Joy too great for words you have imparted
> through the gift of our baptismal promise!
> Let, O Lord, our faith be always joyful!

Hos Henkys:

> Du bist reicher als wir sagen können.
> Hilf uns, dass wir aus der Taufe leben:
> staunend, unerschrocken, voller Freude!

Henckys lyckades vända andra strofens "bange" till det positiva "unerschrocken" och sammenfattar så rent språkligt det första stroferna i den sista. Varsamt har de båda tolkarna behandlat den rätt intima texten I de sene timers stillhet. Henkys' Spät am Abend da es still wird lyder i strof 2 så:

> Ganz hab ich den Tag empfangen, und er fiel mir aus den Händen.
> Wem soll ich in letzter Stunde lauter Scherben übergeben
> und ein Herz, das nur noch anklagt?

Det som är "knust", "crushed", "lauter Scherben", tas in i Guds kärlek:

> Thus the pieces lying broken shall this very day be lifted
> into love's eternal wholeness. (Durnbaugh strof 4)

Märk uttrycket "this very day". Det händer redan nu!

Om Noen må våke berättar Hedda Durnbaugh i den nämnda uppsatsen att hon efter flere försök stannade vid att låta Ellingsens konstaterande bli till en fråga: Who keeps the watch in Creation's night? På tyska gick det att behåalla originalet: Einer muss wachten.

Ibland går Henkys utöver den norska texten eller lyfter fram något outsagt. Så i Lovsangen toner (som han dessutom förser med både Uglands melodi och en av Manfred Schlenker). Ellingsens Magnificat-omkväde

> Min sjel opphøyer Herren!
> Hans miskunnhet varer fra
> slekt til slekt ...

byggs ut hos Henkys:

> 1) Den Herrn preist meine Seele.
> ich freue mich, dass er mein Retter ist.
> Der Hohe schaut die Niederige an.
>
> 2) Den Herrn ...
> Er denkt an uns, hilft Israel auf.

På så sätt klingar ännu mera av verserna i Lukas 1 med.
Om lovsången som bro heter det hos Durnbaugh:

> God, let the words given to us by Mary
> rise as a bridge to the praise everlasting.

och hos Henkys:

> Lass doch das Lied, das Maria uns lehrte,
> Brücke der Freude sein, die uns zu dir führt.

Det är självklart inte fråga om värderingar, när jeg på detta sätt jämför texter i olika språkdräkt. Men det är som om en text som man redan hunnit sjunga eller läsa i original får nya belysningar genom de olika språken. Dessutom är det så, att jämförandet strof för strof varit aktuellt för oss inom IAH, som arbetat med den mångspråkiga sångboken **Unisono**, Markus Jennys stora projekt, där Hedda Durnbaugh och Jürgen Henkys gjort utomordentliga insatser.

I Hedda Durnbaughs bok har de 14 översättningarna parallellställts med originaltexterna; både norsk och engelsk text är tryckt också tillsammans med den norskfödda musiken (första strofen). Det vore inte möjligt att ordna på samma sätt i Henkys' omfattande samling. Men när vi för en tid sedan tillsammans presenterade nordiske psalmer i ett par kyrkor i närheten av Berlin, lät vi också i varje fall ett par svenska original höras. Intresset visade sig stort. Med hjälp av unisona körer sjöng församlingarna gärna med t.ex. i omkvädet i Edith Allers De profundis för barn, Kaere Gud, jeg er så bange:

> Gott, hör und hilf mir, hilf alle Tage!

Ulrik Rasmussens melodi fungerade fint.

Bland de högst olika danska psalmer som Henkys stannat för, finns Kaj Munks Du ved det nok, mit hjerte, ett par sånger av Holger Lissner och Jakob Knudsens Se, nu stiger solen. Ett par citat ur denna stora psalm:

> Dank, dass du die Sonne mich fühlen lässt!
> Leib und Seele feiern ein Morgenfest. (strof 3)
>
> Lass mich denn einst ziehen mit letzter Fracht,
> lass hinaus mich segeln aufs Meer der Nacht:
> Du bist ja mein Vatter, o Gott des Lichts,
> deine Hand entreisst mich dem Netz des Nichts.
>
> (Knudsen 6, Henkys 4)

Kjetil Frøysa och Eyvind Skeie representerar förutom Svein Ellingsen Norge och dessutom Olaf Hillestad med Lukk opp kirkens dører, Auf die Kirchentüren, med Egil Hovlands uppfordrande melodi.

Men Henkys' största avdelning är den svenska, alltifrån Britt G. Hallqvists lätta visa om fjärilen till hennes tunga Gud, du gick bort. Ibland inträffar ett melodibyte. Hallqvists Kung David han spelade harpa för Herren är ett exempel. Henkys fick visan via Danmark och använder Erik Sommers melodi. Våra körbarn brukar sjunga den på Bertil Agnestigs med versen i g-moll och refrängen i G-dur, vilket passar så fint med texten:

> Vi spelar (dansar, sjunger) på vårt eget vis
> till Herrens lov och pris.

Hos Henkys:

> Wir spielen (tanzen, singen) auch der ganze Kreis,
> zu Gottes Lob und Preis.

Här saknar jag "på vårt eget vis"!

Eva Norbergs höstliga psalm Så kort var den fröjd, skriven på önskan av den svenska psalmkommittén till en känd fäbodpsalmmelodi, har hos översättaren likaväl som diktaren i varje strofs slut ett citat från Psaltaren 121:

> Ich hebe den Blick zu den Bergen.
> .....
> ich weiss ja, woher
> mir Hilfe kommt: einzig vom Herren.
> .....
> Ich weiss: Der im Tode mir Leben versprach,
> wird Ausgang und Eingang behüten.

Olav Hartmans Du som gick före oss har fått flera tyska uttolkningar. Hos Henkys lyder strof 3:

> Der du mit Lebensbrot
> durch die Geschichte ziehst,
> tägliches Brot gib uns,
> Christus, auch heute.

Frostensonpsalmen från 1935 Jesus från Nasaret går här fram, Jesus geht wieder aus Nazareth, är ett exempel på ttidlös psalm i Jürgen Henkys' tolkning. Den på flera bibelberättelser syftande Han satte sig ner på stranden, Er setzte sich an das Ufer, med omkvädet om Guds närhet - Und nah ist alles ... representerar en senare period i Frostensons rika produktion.

Frühlich erzählt von dit är begynnelseraden till Britt G. Hallqvists Laudamus i hennes och Egil Hovlands Pilgrimsmässa.

Elisabet Wentz-Janacek

Psalmsång för religion och andra ämnen Åk 1-9. Urval och kommentarer av Sven Åke Selander. Illustrationer ved Åke Arenhill. Liber. Malmø 1988. 111 s. Melodier. Registre. ISBN 91-40-60813-1.

Det foreliggende udvalg af svenske salmer er samlet og kommenteret til brug i folkeskolens 9 klasser af Sven Åke Selander. Bogens grundstamme er salmeteksterne, der overalt er ledsaget af den melodi, den er autoriseret sammen med i Den Svenska Psalmboken (1986). De udvalgte salmer repræsenterer hele den svenske salmetradition med en overvægt af nyere salmer. Også oversatte salmer, der er indgået i svensk tradition, er med, således fra dansk 'Som forårssolen morgenrød' (s. 56), 'Kirken den er et gammelt hus' (s. 32), 'Dejlig er jorden' (s. 42) og 'Lær mig, o skov, at visne glad' (s. 60).

Sven Åke Selander går i forordet rede for sine principielle metodiske overvejelser. Nok hører salmerne hjemme i den kristne menigheds og tros sammenhæng, men de har også en videre sammenhæng: de er svar på de grundlæggende menneskelige spørgsmål om liv og død, ansvar og skyld, ensomhed og fællesskab, lidelse og medmenneskelighed, angt og tryghed. I forlængelse heraf er der til 'Psalmsång' fortrinsvis valgt salmer, "där människors tankar och upplevelser sätts i centrum". I det hele taget er salmerne efter Sven Åke Selanders opfattelse "ett viktigt element i tros- och livsåskådningsdebatten. I texterna formuleras tankar och funderinger kring viktiga samlevnads- og moralfrågor, som inte enbart kristna brottas med. Melodierna ansluter ibland till eller profilerar sig mot den kultur- och samhällsmiljö, i vilken de kommit till. Tankar och upplevelser, som människor har gemensamt, men som vi uttrycker på olika sätt, kan vi tillsammans aktualisera med hjälp av psalmerna." (s. 4 f).

Den metodiske kommentar er delt op i tre gennemgående afsnit, der handler om salmerne i undervisningen på henholdsvis lav-, mellem- og højstadiet. Til lavstadiet svarer fortællingen som pædagogisk metode og salmens biografiske baggrund som fortolkningsnøgle. På mellemstadiet står det historiske perspektiv, salmens historiske sammenhæng i bredere forstand, i centrum, og eleverne skal trænes i et funktionelt studium af salmen, d.v.s. at de skal lære at se, hvordan salmerne har haft - og har - en identitetsskabende funktion både kollektivt og individuelt. Denne tilgang til arbejdet med salmerne udvides på højstadiet i forbindelse med den almene undervisning i tros- og livsanskuelsesspørgsmål med et analyserende studium af salmerne som bærere af det kristne budskab.

Der går gennem hele kommentardelen en apologetisk tone. Det er tydeligt, at det er den moderne, sækulariserede skole og dens religionsundervisning, der er forudsætningen for Sven Åke Selanders bog. Men samtidig er "Psalmsång" hele vejen igennem velafvejet, sober og positiv overfor sit stof. Med en kongenial lærer er Sven Åke Selanders bog en virkelig god lærebog, som brugerne, både lærerne og eleverne, kan være godt tjent med.

Dette hindrer dog ikke, at kommentarerne, især i registrets ordforklaringer, kan virke lidt

pudsige i deres distancerende objektivitet, og at en dansker måske kan finde det ikke helt fyldestgørende, at det er "Dejlig er jorden" og "Lær mig, o skov, at visne glad", der skal danne udgangspunktet for en analyse af forskellen mellem dansk og svensk holdning til døden.

Bortset fra en række gode og overskuelige egistre indeholder bogen udover salmer og kommentarer en "liten evangeliebok" med teksterne til de kirkelige højtider til brug ved elevernes arbejde med salmerne med henblik på kirkeår, bibel, trosindhold og livstema. Salmerne sættes herved ind i deres kirkelige og gudstjenstlige sammenhæng, som eleverne derved samtidig får en naturlig indføring i. Pædagogisk velovervejet og veludført som hele bogen.

Peter Balslev-Clausen

Poul Dam: Grundtvig-tekster i sangbøgerne med særligt henblik på højskolesangen. En bibliografisk oversigt.

Forlaget Aros. Århus, 1992. 182 s. ISBN 87 7003 535 0. kr.

Poul Dam har i **Grundtvig-tekster i sangbøgerne** samlet alle de sange, der findes i de danske sangbøger, der siden midten af 19. århundrede har båret den folkelige grundtvigske sang frem. Det er et enestående materiale, der her er samlet, resultatet af mange års intense studier. Alle teksterne er kendt fra Steen Johansens store 4-binds Grundtvig-bibliografi, men det er først med Poul Dams sangbibliografi, eller snarere sang-registrant, det er blevet muligt at danne sig et overblik over, hvilke af teksterne, der har fået liv som sange. Man får indtryk af, at næsten alt, hvad Grundtvig har skrevet, og som har kunnet synges, også er blevet det.

Salmerne, der alle kendes fra **Grundtvigs Sangværk 1-5**, og som dér til dels er blevet bibliograferet i kommentarbindet, er kun med i det omfang, de har stået i sangbøgerne; det er derfor nødvendigt at supplere Poul Dams oversigt med **Grundtvigs Sangværk**; Poul Dams **Grundtvig-tekster i sangbøgerne** viser til gengæld, hvorfor Grundtvig-salmerne i den grad er blevet sunget ind i det danske folk, sådan at mange af dem stadig synges langt uden for kirke og gudstjeneste: de har i 125 år stået i både folkeskole- og højskolesangbøgerne og har gennem dem vundet en uhørt udbredelse.

Det har aldrig været undersøgt, men Poul Dams bog gør det nu muligt for Grundtvig-salmernes vedkommende at undersøge, i hvor høj grad de salmer, der for alvor er blevet sunget ind og er blevet stående, netop er de salmer, der har stået i sangbøgerne. Der er utvivlsomt en sammenhæng: Det er de salmer / salmer, børnene og de unge kendte i forvejen - fra deres skoler - de i særlig grad sang med på i kirken, og som i rundt regnet 100 år har udgjort den enestående danske kombination af folkelig og kirkelig sang i kirken og skolen, i hjemmene og forsamlingshusene, overalt hvor man mødtes og havde brug for at give udtryk for sit fællesskab, det følkelige og det kirkelige, i forening med hinanden.

Poul Dam bringer først i **Grundtvig-teskter i sangbøgerne** en kort sanghistorisk oversigt og bag i bogen et par registre. Bogens hoveddel, i alt 145 sider, består af 'Grundtvig-tekster(ne) i Sangbøgerne - ordnet alfabetisk efter teksternes begyndelseslinier'. Efter salmernes førstelinier gives der nogle få nødvendige - og i det store og hele tilstrækkelige - bibliografiske oplysninger om i hvilke standardbibliografier og -udgivelser, man kan finde teksterne, derefter oplysning om kategori ('salme', 'aktuel' o.s.v.), melodi og første trykte forekomst. Derefter følger ganske kort de nødvendigste oplysninger om teksterne til at placere dem i deres tilblivelses- og virknings(brugs)historiske sammenhæng.

Det er imponerende, hvad Poul Dam har samlet af viden i sin bog, der vil blive stående som et af de centrale opslagsværker til Grundtvigs, folkehøjskolens og dansk sangs historie. Poul Dam skriver i sit forord, at bogen er 'et første forsøg i sin genre'. Forhåbentlig bliver den ikke den sidste. Poul Dam har vist vejen og gjort det overbevisende. Den eneste bekymring, man kan have, er den, at Poul Dam med sin tour de force gennem den grundtvigske sanghistorie på forhånd har taget pusten fra sine efterfølgere. Når man har bladet og læst i bogen, fortager frygten sig og afløses af spørgende nysgerrighed og frugtbar inspiration.

Peter Balslev-Clausen

NORDISK INSTITUT FOR HYMNOLOGI (NORDHYMN)

Rapport fra udvidet styringsgruppemøde 13.-14. juni 1992 på Magleås Kursuscenter.

Deltagere i mødet var:
Danmark: Steffen Kjeldgaard-Pedersen, Vagner Lund, Peter Balslev-Clausen og Jens Lyster.
Finland: Karl-Johan Hansson.
Island: Pétur Pétursson.
Norge: Thröstur Eiriksson, Svein Ellingsen og Åge Haavik.
Sverige: Folke Bohlin, Smári Olason og Elisabet Wentz-Janacek.

Siden sidste møde i Nordisk Institut for Hymnologi (NORDHYMN)'s styringsgruppe havde Folke Bohlin afløst Lars Eckerdal som svensk medlem af styringsgruppen, og i forbindelse ved styringsgruppemødet afløste Smári Olafsson Pétur Pétursson som islandsk medlem af styringsgruppen. Samtidig trådte Steffen Kjeldgaard-Pedersen tilbage som formand for styringsgruppen, der derefter konstituerede sig med Folke Bohlin som ny formand.

Det blev slået fast, at Nordisk Institut for Hymnologi (Nordhym)'s styringsgruppe er en stiftelse, der består af 5 medlemmer, et fra hvert af de nordiske lande Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige, og som ved afgang supplerer sig selv. Styringsgruppens sekretariat udgøres af formanden, sekretæren og tidsskriftet Hymnologiske Meddelelsers ansvarshavende redaktør. Navnene på medlemmerne af NORDHYMNs styringsgruppe og sekretariat pr. 14. juni 1992 fremgår af den vedlagte liste. (Se omslagets s. 3).

NORDHYMN er ikke en medlemsforening, men består formelt af medlemmerne af styringsgruppen. Gennem tidsskriftet Hymnologiske Meddelelser gives der information om NORDHYMNs virksomhed til alle interesserede. De halvårlige koralseminarer i Lund skal også ses i denne sammenhæng.

Man overvejede en præcisering af NORDHYMNs arbejdsområde. Der var enighed om, at tyngdepunktet i NORDHYMNs virksomhed er menighedssangen i de nordiske kirker og kirkesamfund siden reformationen suppleret med de naturlige hjælpe- og sidediscipliner som liturgik, almindelig sanghistorie m.v. NORDHYMNs sigte er hymnologisk videnskabeligt og omfatter derfor ikke praktisk-kreativ hymnodisk virksomhed.

Ansøgningen til NOS-H om støtte til projektet 'Dejlig er jorden' var i første omgang blevet afslået, men var nu efter en justering - bl.a. var forskerstillingerne blevet taget ud af ansøgningen - på ny blevet indsendt. (Siden har NOS-H meddelt, at man i første omgang har

bevilliget 400.000 Dkr. for 1993).

NORDHYMNs forhold til Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie (IAH) blev drøftet, og man fandt det uhensigtsmæssigt at gå ind i et organisatorisk samarbejde, men ville opfordre hymnologisk interesserede i Norden til at melde sig ind i IAH, samtidig med at en nordisk synliggørelse i hymnologisk sammenhæng med fordel vil kunne ske i og omkring Hymnologiske Meddelelser. I øvrigt ville man opfordre alle hymnologisk interesserede til at deltage i Nordiska Ekumeniska Rådets konference om 'Psalmens liv och liv i psalmen' på Graninge Stiftsgård ved Stockholm først i oktober dette år og IAH's konference om 'Das 19. Jahrhundert im Kirchenlied', der vil blive afholdt medio august 1993 i Helsingfors.

Af nærliggende arbejdsopgaver for NORDHYMN drøftede man muligheden af at tilvejebringe en omfattende bibliografi over nordisk hymnologisk - og hymnodisk - litteratur.

I løbet af mødet blev der ved de forskellige styringsgruppemedlemmer givet en oversigt over de sidste par års hymnologiske forskning og litteratur.

Søndag eftermiddag den 14. juni gjorde Elisabet Wentz-Janacek rede for sit arbejde med at registrere Höör-organisten Johan Enninger (født 1844) 's koraloptegnelser. Derefter omtalte Karl-Johan Hansson Harald Göransons disputats (1992) om koralsalmebogen fra 1697, og Folke Bohlin gennemgik, ligeledes grundigt, Karl-Johan Hanssons teologiske disputats (1992) om 'Psalmcrons sångpsaltere'.

Efter disse organisatoriske forhandlinger og præciseringer angående Nordisk Institut for Hymnologi gik man over til en drøftelse af mulighederne for i NORDHYMN's regie at etablere et nordisk forskernetværk.

Oprettelsen af Nordisk Institut for Hymnologi (NORDHYMN) 1988 og afholdelsen af tre nordiske forskersymposier 1988, 1989 og 1990 har understreget betydningen af et nordisk videnskabeligt samarbejde med henblik på den hymnologiske forskning i bredeste forstand. Hymnologien forener i enestående grad teologiske, litterære, musikalske, historiske, etnologiske og almenkulturelle aspekter og kan i en større sammenhæng kun drives tværfagligt. Derfor er netværksstrukturen ideel for den hymnologiske forskning, idet den giver mulighed for gennem et internationalt, her nordisk, samarbejde at supplere den nationale forskning afgørende, både fagligt og metodisk. Det har allerede nu vist sig, at NORDHYMN har åbnet for muligheder, der lå udenfor den nationale hymnologiske forsknings rækkevidde. Dertil kommer, at etableringen af et netværkssamarbejde med dets internationale og tværfaglige struktur vil kunne gøre det muligt at sikre en løbende forskerrekruttering.

Etableringen af et nordisk hymnologisk netværkssamarbejde vil endvidere kunne blive af stor betydning for fastholdelsen af de eksisterende forskeruddannelsestiltag i de enkelte nordiske lande. Der findes allerede en række forsknings- og forskeruddannelsesinitiativer i forbindelse med musikvidenskabelige og (praktisk-) teologiske institutioner i de nordiske lande, ligesom der med 'Hymnologiske Meddelelser', der udgives af det danske Salmehistorisk Selskab i forbindelse med NORDHYMN, findes et hymnologisk publikations- og kommunikations-organ. På denne baggrund besluttede man at ansøge NORFA om en netværksbevilling på 100.000 Nkr. i første omgang for 1993/94 med henblik på etableringen af en fast samarbejdsstruktur, gennemførelse af hymnologiske konferencer med deltagelse af yngre og ældre forskere og forskerstudenter (juniorforskere) fra de nordiske lande.

Peter Balslev-Clausen

Forfatternes adresser

Professor, dr.phil.Leif Ludvig Albertsen
Jyllands Allé 103, 8270 Højbjerg

Pastor Christian Andersen
Thujavej 135, 5250 Odense SV

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen
Ahlmanns Allé 14, 2900 Hellerup

Diplombibliotekar Hedda T. Durnbaugh
155 S. Poplar Street, Apt. 107, Elizabethtown, PA 17022, U.S.A.

Organist Birgitte Ebert
Kildevældsgade 68, 3.th., 2100 København Ø.

Forfatteren Svein Ellingsen
N-4815 Saltrød, Norge

Pastor Jørgen Kristensen
Grev Schacksvej 27, 6270 Tønder

Sognepræst Jens Lyster
Notmark Præstegård, 6440 Augustenborg

Kirkemusiker Elisabet Wentz-Janacek
Kyrkogatan 17, S-222 22 Lund, Sverige

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider

Udgives af Salmehistorisk Selskab, Københavns Universitet, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K., Danmark

Organ for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K., giro 2 20 11 19.
Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Universitetslektor, dr.phil. Steffen Arndal,
Ruegyden 80, 5250 Odense SV. Tlf. 65 96 37 08.

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, sekretær,
Ahlmanns Allé 14, 2900 Hellerup. Tlf. 31 62 79 27.

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen,
Steenstrups Allé 17, 1924 Frederiksberg C. Tlf. 31 37 39 73.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen, formand,
Kong Valdemars Vej 25, 4000 Roskilde. Tlf. 42 36 72 21.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer,
Caroline Amalievej 27, 2800 Lyngby. Tlf. 42 88 48 65.

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand,
Notmark præstegård, 6440 Augustenborg. Tlf. 74 47 31 44.

Sen.stip., cand.scient. Nils Holger Petersen,
Brødrene Reebergsvej 5, 2000 Frederiksberg. Tlf. 31 30 40 21.

Universitetslektor, organist, mag.art. Torben Schousboe,
Tryggevældevej 132, 2700 Brønshøj. Tlf. 31 28 02 05.

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi (Nordisk redaktionskomite):

Professor, fil.dr. Folke Bohlin, formand
Kvarnkroken 4, S-222 47 Lund, Sverige. Tlf. 046 13 30 70.

Docent, fil. & teol.dr. Karl-Johan Hansson,
Skolhusgatan 41 B 10, SF-65120 Vasa, Finland. Tlf. 9 61 12 61 26.

Forlagsredaktør, cand.theol. Åge Haavik,
Terrasseveien 34, N-1322 Høvik, Norge. Tlf. 02 53 91 54.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Kong Valdemars Vej 25, DK-4000 Roskilde, Danmark. Tlf. 42 36 72 21.

Organist, cand.musicae Smári Olason
Hrismoun 11, IS-210 Gardabær, Island

Sekretariat
Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN,
Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K.,

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, sekretær.

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, redaktør.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende), Jørgen I. Jensen, Steffen Kjeldgaard-Pedersen, Vagner Lund (redaktionssekretær), Jens Lyster og Torben Schousboe.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse, Svend Viggo Berendt og hustrus Mindelegat, N.F.S. Grundtvigs Fond samt Kulturministeriet.

Eftertryk tilladt efter aftale med forfatterne og med angivelse af kilde

02449 257 00
^
TORA GRUBB

OLDFUXVEJ 12
2400 KØBENHAVN NV

Det samfundsvidenskabelige fakultets reprocenter